

## 6 באוגוסט 2002

### ישיבה מספר: 86

(לאחר הפסקה)

השופט תאודור אור: בבקשה לשבת. שלום לאדוני.

פרופ' נדים רוחנא: שלום.

השופט תאודור אור: מה השם המלא של אדוני?

פרופ' נדים רוחנא: נדים נאיף רוחנא.

השופט תאודור אור: העד נדים נאיף רוחנא הוזהר כחוק ומעיד...

פרופ' נדים רוחנא: נאיף, נאיף... נאיף.

השופט תאודור אור: אני מזהיר את אדוני שהוא צריך להעיד אמת, אך ורק אמת, אם לא כן הוא צפוי

לעונשים שקבועים בחוק. יענה בבקשה אדוני לעורך דין ג'בארין.

עו"ד ג'בארין: שלום לך, פרופסור נדים רוחנא, אם אתה יכול בקצרה להציג את ההתמחות האקדמית

שלך?

פרופ' נדים רוחנא: אני כעת מרצה באוניברסיטת תל אביב בחוגים לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה ובחור

לפסיכולוגיה בדרגת פרופסור חבר. לפני שהצטרפתי לתל אביב לפני שנתיים, אני לימדתי

רוב הזמן, בעצם כחמש עשרה שנה בארצות הברית באוניברסיטת כנסת שוסיץ בבוסטון

ולפני כן באוניברסיטת הרווארד בבוסטון קולדג'. אני גם מילאתי כמה תפקידי מחקר ב-

M.I.T. ובהרווארד בעשר השנים האחרונות אני הייתי (לא ברור) שותף של סמינר

הקונפליקטים הבינלאומיים בהרווארד והעיסוק המחקרי שלי הוא בנושאים של זהות קבוצתית, קונפליקט בין-קבוצתי ושאלות של אזרחות ודמוקרטיה במדינה רב לאומית, כאשר המקרה המעניין אותי בנושא המחקר שלי ומושא המחקר שלי הוא המקרה של ישראל והפלשתינים אזרחי ישראל. אני ניהלתי כמה פרויקטים מחקריים, הדוקטורט היה על זהות והספר הראשון שלי היה גם על הזהות. אני מלמד קורסים בנושאים האלה באוניברסיטת תל אביב על זהות, קונפליקט, אזרחות ודמוקרטיה במדינה רב לאומית... וגם על יחסי יהודים-ערבים.

עו"ד ג'בארין: כן, פרופסור רוחנא, אם אתה יכול להציג לנו את הצד התיאורטי... ובקצרה כאן על החשיבות של ה...  
 ...

השופט תאודור אור: אדוני מעוניין להגיש את התקציר הזה כחלק... יש כאן מאמרים שהוא פרסם, אדוני מעוניין שזה יוגש כמוצג?

עו"ד ג'בארין: אנחנו נגיש חוות דעת מפורטת לכולם, לכל שלושת העדים.

השופט תאודור אור: זה טכניקה שאני לא מכיר, לא מגישים חוות דעת, שומעים את העד ובמקום (לא ברור) עם חוות דעת...  
 ...

עו"ד ג'בארין: זה מה שצינו.

השופט תאודור אור: אני...

עו"ד ג'בארין: זה מה שצינו אז בהחלטה עצמה שתהיה אפשרות. אנחנו...

השופט תאודור אור: אין מניעה שאדוני יגיש כל חומר שהוא רוצה, זה רק...

עו"ד ג'בארין: הדברים יהיו מסודרים...

השופט תאודור אור: נקבל קודם חוות דעת, אז יש על מה לחקור. עכשיו אנחנו שומעים את העד בלי לראות חוות דעת, אחר כך תגישו חוות דעת שאנחנו לא יודעים מה יש בה ולא ייחקרו עליה... מה הטעם בזה?

עו"ד ג'בארין: לא, עיקרם של הדברים... עיקרם של הדברים, כפי שאדוני ביקש, הצגנו אותם ושלחנו אותם בתקציר.

השופט תאודור אור: אני לא הבנתי את זה ככה, אני לא... אני מבין שאדוני רוצה להעיד את האנשים במקום לתת חוות דעת. איזה טעם יש להגיש חוות דעת... אם היא חופפת את מה שנאמר – היא מיותרת. אם היא לא חופפת ולא ניתן... אפשר לחקור עליה, שוב מה הטעם? עו"ד ג'בארין: זו גם אפשרות. זו גם אפשרות, אבל אנחנו חשבנו שאולי זה גם...

השופט תאודור אור: אדוני ייצא מתוך הנחה... אם אדוני רוצה את התקציר – את התקציר, אם לא – העדות כפי שהיא, אין טעם להגיש... מה, אנחנו נזמין אותו עוד פעם לחקירה? עו"ד ג'בארין: בסדר. אוקי. אוקי.

פרופ' נדים רוחנא: מה זה אומר?

עו"ד ג'בארין: אני אסביר.

השופט תאודור אור: לא, אדוני בשלו... אדוני רק יענה לשאלות.

עו"ד ג'בארין: אדוני, התיאוריה הזאת, חשיבותה לקהילות לאומיות... לקבוצות לאומיות, מה החשיבות הזאת?

פרופ' נדים רוחנא: טוב, אני אגיד את זה בקיצור ו... אני הייתי נוכח בדיון הקודם כשהקולגה שלי עמד במקום הזה ואני חושב שאם בקיצור אני אגיד כמה דברים על זהות וזהות חברתית, והמקרה של הפלשתינים בישראל, אני חושב שזה יכול לעזור להבנת כמה מההתנהגויות הפוליטיות. זהות היא, כפי שהיא נתפסת היום בהרבה תיאוריות, היא צורך אנושי

בסיסי, כלומר בתיאוריה שנקראת 'Basic Human Needs', היא צורך אנושי בסיסי, היא כמו ביטחון, היא כמו הכרה, היא תורמת להתפתחות האנושית של הקבוצה, קבוצה צריכה זהות ואיננה מוכנה לפשרה או למשא ומתן על זהות. קבוצות מוכנות להיכנס לקונפליקט על זהות אם זהותן מאוימת. קבוצות... הזהות של קבוצה ניתנת להדחקה על ידי קבוצה הרוב, על הקבוצה השולטת, אך אף פעם לא ניתנת למחיקה. הרבה קונפליקטים בין קבוצות הם סביב הצורך הזה בזהות ולא רק על משאבים חומריים שניתנים למשא ומתן. עכשיו, הזהות עצמה מתגבשת בתהליכים היסטוריים, בתהליכים חברתיים ופוליטיים, אנחנו יודעים את זה. המשתנים האלה משפיעים על איך הזהות מתבטאת, אך לא על הצורך עצמו בזהות. זהות של מיעוטים, נגיד, במצב של קיפוח, במצב של קולוניזציה, במצב של שחרור לאומי וכו', הוא מושג מרכזי והוא גם כלי מרכזי לקבוצה עצמה. אני רוצה להתייחס בקצרה לחשיבות הזהות לקבוצה עצמה ולכבודה העצמי ולכן לראות... גם לנסות לראות את ההתנהגויות של הערבים בישראל לאור ההצגה הזאת. זהות חיובית מעלה לקבוצה מקופחת, כמו הקבוצה הערבית בישראל... מעלה את כבוד הקבוצה, את ערכה בפני עצמה והיא גם יכולה לערער על תפיסת הצוות, כלומר על תפיסת חלוקת המשאבים החומריים והלא חומריים בקבוצה. לפי התיאוריה המרכזית בנושא הזה בתחום, בעולם כולו, המקובלת היום, במצבי קיפוח זהות חברתית חיובית או מעבר מזהות חיובית שלילית לזהות חברתית מעלה את חוש הצוות, וכשיש זהות חברתית שלילית כמו של קבוצה במצב קיפוח, הקבוצה מנסה להתמודד עם זה. יש שלושה דרכים של איך קבוצה יכולה להתמודד עם זה ואני רוצה להגיד מה בחרה הקבוצה של הערבים בישראל ומדוע...

עו"ד ג'בארין : נגיע לזה בפירוט אולי.

פרופ' נדים רוחנא: לא... רק... לכל קבוצה... זה מתאים לכל קבוצה, הקבוצה יכולה... חברי הקבוצה יכולים להגיד: "אני בעל זהות, אני שייך לקבוצה בעל זהות חברתית שלילית, אז אני אצטרף לקבוצת הרוב... אני יוצא על בסיס אינדיבידואלי ומצטרף לקבוצת הרוב", כפי שקורה במקרים אחרים בעולם או אנשים יכולים להגיג: "אני רוצה לנסות ולהיחשב כבן של קבוצת הרוב", למשל הערבי יכול לשנות את שמו ולהגיד: "אוקי, הם לא יידעו שאני ערבי ואז אני אנסה להיכנס לקבוצת הרוב", אבל כשהציאה על בסיס אינדיבידואלי היא חסומה בגלל המערכת הפוליטית וכאשר הגבולות בין הקבוצות הם קשוחים, חברי הקבוצה המקופחת בכל מקרה... והערבים בישראל אינם יוצאים מן הכלל במקרה הזה, הם מתארגנים על בסיס קבוצתי, הם מנסים להעלות את הקול שלהם, מה שנקרא voice ואז את ערך הקבוצה כולה, ועל ידי כך גם את הערך העצמי שלהם וזה נכון במקרים רבים בעולם, זה נכון כאשר במיוחד הלגיטימיות של המערכת השולטת ביחסים בין הקבוצה... בין שתי הקבוצות, איננה משותפת לשתי הקבוצות, כלומר יהודים וערבים אינם, כפי שנראה בהמשך, אינם מקבלים את המערכת, את הלגיטימיות של היחסים בין היהודים והערבים בארץ, וכאשר קבוצת המיעוט ומנהיגים או אליטות מקבוצת המיעוט יכולים לדמיין לעצמם איך לצאת מהמצב הזה ולדעתי מה שעשתה הקבוצה הערבית בארץ בעשר השנים האחרונות, היא שהצליחה... או האליטות, שהצליחה לדמיין לעצמה מצב של יציאה ממערכת היחסים.

עו"ד ג'בארין: אתה יכול לעמוד בבקשה על הזכות... על מאפייני הזכות הקולקטיבית של הערבים בישראל, ככל שזו קשורה לנושא של האדמה, הבית, הקרקע?

פרופ' נדים רוחנא: הזהות הפלשתינית... הזהות הקולקטיבית של הערבים בישראל מאופיינת על ידי דומיננטיות של מרכיב... המרכיב הפלשתיני בזהותם, כי המרכיב הפלשתיני בזהותם,

הוא המרכיב אשר נותן לערבים בישראל את הרגשת השייכות לקבוצה, את הרגשת הכבוד לשייכות לקבוצה והיא גם מורכבת מעוד מרכיב שהוא המרכיב של האזרחות... האזרחות הישראלית. בתנאים ההיסטוריים שהתפתחו והמרכיב הפלשתיני אפילו קיבל אצל הערבים בישראל, אפילו יותר חשיבות, כי המדינה דחתה אותם במשך חמישים או חמישים ושלוש השנים והמרכיב הפלשתיני לכן קיבל אפילו יותר חשיבות. עכשיו, בעניין האדמה, האדמה והבית בתהליך ההיסטורי הזה שבו המרכיב הפלשתיני הוא המרכיב המרכזי, קיבלו את המוקד... הם בעצם קיבלו מעמד מיוחד כמעמד מכונן ומדוע – כי כל הקשור לאדמה, כל העניין של אדמה ובית, וגירוש, וכפרים בלתי מוכרים וכו'... הם חלק מההוויה הפלשתינית של התחלת המפגש בין התנועה הלאומית הפלשתינית והתנועה הלאומית... והציונות, כאשר הפלשתינים הפסידו קרקע ב-48', הפסידו גם את המולדת ולכן החוויה הפלשתינית של אובדן המולדת ואובדן האדמה, ואובדן הבית, השאירה אצל כל הפלשתינים ואצל הפלשתינים בישראל גם, את העניין הזה של חשיבות האדמה ושל חשיבות הבית. אני רוצה להגיד רק דבר אחד נוסף מדוע זה אפילו יותר חשוב אצל הערבים בישראל – כי אצל הערבים בישראל, המדינה אומרת להם שזה לא המקום שלכם, כלומר מה זה המדינה – ה-discourse הפוליטי בישראל, המוסדות הפוליטיים בישראל, המדיה, הציבור הישראלי הרחב. נכון שיש אזרחות, אבל האזרחות היא במדינה של מדינת היהודים והמולדת הזאת היא המולדת של (לא ברור) בעשרים או שלושים השנים האחרונות, האדמה ברובה נלקחת, נגזלת בעצם ואז הערבי נשאר עם קצת אדמה שרק היא מסמלת ומייצגת את הקשר האותנטי שיש לו עם מולדתו ולכן לדעתי האדמה והבית הם חלק מהזהות הבסיסית הזאת, הצורך האנושי הבסיסי שאני הסברתי בהתחלה, כלומר כשאני מדבר על זהות כצורך אנושי בסיסי – הבית והאדמה

הם חלק מזה אצל הפלשתיני בגלל החוויה ההיסטורית וגם בגלל הדרך שאליו התייחסה המדיניות הישראלית כלפי הערבים.

עו"ד ג'בארין: אז המשמעות של הניסיון, למשל, להפקיע אדמות או הריסת בית ככל שזה קשור לזכות עצמה?

פרופ' נדים רוחנא: אם אני לוקח את הניתוח שלי ברצינות ואני לוקח אותו ברצינות, אז אני חושב שכל איום על אדמה ועל בית הוא איום על הזהות עצמה ולכן גם לא ניתן למשא ומתן ולא ניתן לפשרה. אם אנחנו אומרים שהזהות איננה ניתנת למשא ומתן, זה שהאדם חושב על עצמו כיהודי או כפלשתיני לא ניתן למשא ומתן וההגדרה... חלק מההגדרה הזאת היא קשרו עם האדמה והבית שלו, אז האיום על הבית הוא איום על זהותו ולכן, לדעתי, אדם במצב הזה לא נכנס למשא ומתן וגם הקבוצה איננה נכנסת במקרה הזה למשא ומתן על איזה חלק מהאדמה לקחת ואיזה חלק מהבית להרוס.

עו"ד ג'בארין: כן, קראת את העדויות של שלושת המוזהרים וראית שהיו שאלות שהועדה הנכבדה התייחסה אליהן בכל הקשור לכרוזים, להודעות, להתבטאויות, שבאו כדי להביע אהדה לצעירים בהפגנות באום סחלה, אל-רוחא, סחנין וכו', וכו'... איך אתה מנתח לאור זאת ועד כמה אתה יכול לבוא ולומר לפי הניתוח של ה... לפי תיאוריות הזהות החברית, יש בכך הסתה כדי להסית את הצעירים האלה?

פרופ' נדים רוחנא: אלי רק ברשותכם, לפני שאני מתייחס לזה, אני רוצה שנשים לב ל... למשל לכרוניקה של היחסים בין ישראל ואזרחיה הערבים בכל הנוגע לאדמה. בעצם ההיסטוריה של הערבים בישראל מסתובבת סביב העניין של האדמה והחשיבות של העניין של האדמה מ-50... משנות ה-50 של חוקי הפקעת אדמה. אנשים ש-(לא ברור) אז בשנות ה-50, הם האנשים, הם עורכי הדין והאנשים שארגנו את הקבוצה להיאבק נגד

הפקעת האדמות. בשנות ה-70 – יום האדמה ובשנות ה-80 וה-90 וכו'... כל העניין של אום סחלה ולוד, ואל-רוחא, כל ההיסטוריה הזאת היא סביב הנושא של האדמה ולכן לדעתי כשמנהיג בא ובעצם מביע הבנה להתנהגות של ציבור שמגן על הבית או על האדמה, בעצם במקרה הזה המנהיג עוזר לציבור לקחת את זהותו ברצינות ולהגן גם על הזהות שלו. לדעתי גם המנהיגים עצמם שותפים להרגשה של הציבור שזהותם מאוימת, ובמקרה הזה, כאשר זהותם מאוימת, תפקידו של המנהיג הוא לתמוך ולעודד את הקבוצה, אולי להראות הבנה ובמידה והקבוצה עצמה תופסת את לקיחת הבית או האדמה, כי התקפה על זהותה... וגם המנהיג רואה את זה ככה, בעצם המנהיג מתנהג לדעתי באחריות בהבעת הבנה או... בהבעת הבנה להתנהגות הציבור במקרה הזה.

עו"ד ג'בארין: כן... מדוע אתה חושב שזו חובתו לעשות זאת בתור מנהיג?

פרופ' נדים רוחנא: לדעתי זאת חובתו מכמה טעמים... מכה טעמים: אני חושב שזאת חובתו ואחריותו... ואני מודע... אני מודע לשאלות הקשות של לא לקבל... לעמוד בפני פקודות צווי הריסה ולהתמודד עם משטרה וכו'... אבל כללית, אני חושב שאחריותו מול קבוצה אשר מעמדה בחברה הוא כל כך נחות, מול קבוצה מקופחת שתפקידו של המנהיג להעלות את ערכה של הקבוצה ולתת לה אפשרות להגיע למעמד שווה עם הקבוצה האחרת, להראות הבנה להתנהגות הזאת של... להראות הבנה להתנהגות כזאת שמעלה את ערך הקבוצה, היא ביטוי של אחריותו להעלות את ערך הקבוצה בעצמו, לכן אני הייתי אומר שבמקרה הזה המנהיג איננו בהכרח מתנהג משיקולים אינסטרומנטליים, אלא ייתכן שהוא מתנהג לכל... הוא מתנהג משיקולים של ביטוי של אמונתו הוא בקבוצתו ובצורך להעלות ערכה. בעצם העלאת ערך הקבוצה, בזה המנהיג בא ואומר: "אני רוצה שהקבוצה תערער על תפיסת הצדק החברתי", איך אפשר... איך קבוצה יכולה

לערער על תפיסת הצדק החברתי מבלי שהיא עצמה תראה שהיא שווה כמו הקבוצה האחרת? לכן המנהיג בעצם עוזר לקבוצה להגיע למצב שהיא יכולה לערער על תפיסת הצדק החברתי ובמקרה של היחסים בין יהודים וערבים בארץ, אני חושב שמנהיג שמשתמש בצורה כזאת... מנהיג ערבי בקבוצה הערבית, בעצם משקף את מאווי קבוצתו. עו"ד ג'בארין: כן, אבל גם מנהיג לא צריך להיות... לקבל עמדות עממיות פופוליסטיות, במקרה הזה אתה לא חושב למשל שהוא הולך רק לאחר הקבוצה או אין לו ברירה למעשה.

פרופ' נדים רוחנא: באיזה מקרה?

עו"ד ג'בארין: במקרה ש... כאשר הוא בא ואומר דברי אהדה, תמיכה לאלה שהתנגדו למשל באום סחלה, לאלה שהתנגדו באל-רוחא ובמקרים אחרים.

פרופ' נדים רוחנא: כן, אני חושב ש...

עו"ד ג'בארין: מה הברירות שהיו בפניו?

פרופ' נדים רוחנא: אני חושב שתיאורטית... תיאורטית למנהיג יש כמה אפשרויות פה. מנהיג יכול לבוא ולהגיד שאיננו מקבל את ההתנהגות הזאת או היה מייעץ לקבוצה להתנהג בצורה אחרת, או להשתמש בשיטות אחרות, אבל לדעתי שהאופציה התיאורטית הזאת איננה קיימת והאופציה התיאורטית הזאת איננה קיימת לא רק משיקולים... עוד פעם, משיקולים אינסטרומנטליים שהמנהיג יפסיד את המעמד... את מעמדו כמנהיג. זה גם נכון, אבל לדעתי זה לא מה ש... זה לא מה שמייצג את דור המנהיגות הנוכחי. לדעתי, המנהיג לא עושה את זה, כי בעצם זה לא מתיישב עם ה-integrity שלו וגם לא עם האינטרסים שהוא מבין שאלה האינטרסים של קבוצתו. אם המנהיג שותף לתפיסה של קבוצתו, שהתקפה על הבית והתקפה על האדמה, הוא בעצם... היא בעצם התקפה על

עצם הקיום הקולקטיבי, לפי מה שהסברתי, למנהיג... גם אם קיימת אופציה תיאורטית, לא קיימת אופציה מעשית, אלא להיות בצד של קבוצתו במקרה כזה.

עו"ד ג'בארין: אתה יכול להתייחס בבקשה לזהות הקולקטיבית והעניין של מקומות הקדושים ולהגיע גם לנושא של אל-אקצא בסכנה, של הצהרות התנועה האיסלאמית?

פרופ' נדים רוחנא: אני הייתי אומר שלא רק אל-אקצא, אל-אקצא במיוחד בהחלט, אבל המקומות הקדושים, בעיקר המוסלמים אבל גם הנוצריים, ולכל הקבוצה הפלשתינית, כל ערביי ישראל, המקומות הקדושים הם חלק מה... הם חלק מהנראטיב ההיסטורי. הם חלק, המקומות הקדושים, אנחנו... אני מסתכל על זה ככה, והמקומות הקדושים בשביל הערבים בישראל הם אחד הסימנים החזקים שמאוששים את הנראטיב ההיסטורי שלהם. שזאת היתה פעם המולדת של הפלשתינים. מקומות קדושים לכן הם חלק, הם חלק מהמולדת, שהולך ונמחק. גם מסגדים, גם בתי קברות. גם אפילו מקומות, מקומות עתיקים. ודרך אגב, מסגדים שבעיקר במקומות שהיו בלפני 48, מקומות בערים, בכפרים שהיו מלפני 48. לכן שימורם של המסגדים האלה הוא חלק משימור הנראטיב הלאומי של התנועה הזאת. לכן אני מנסה עוד פעם לקשר את זה עם זהות. כי זה בעצם חלק מאישוש הטענה הבסיסית בזהותם, שהם קשורים למולדת הזאת, וזאת המולדת שלהם. ואיום על המקומות הקדושים במקרה הזה, הוא איום על הנראטיב ועל זהותם, על זהותם הקולקטיבית, לכן דרך אגב, החשיבות של המקומות הקדושים לדתיים ולחילוניים, למוסלמים ולנוצרים. כלומר, ייתכן שיש יותר חשיבות במקרה הזה למסגדים, הריסת המסגדים או פינוי, בינוי, עשיית Reconstruction למסגדים האלה. ייתכן שיש יותר חשיבות לתנועה האיסלאמית, למוסלמים דתיים. אבל לחילוניים,

החשיבות, גם נוצרים וגם מוסלמים, באה מהקשר הזה לזהות הלאומית ולמיקומם  
בנראטיב הלאומי של המקומות הקדושים.

עו"ד ג'בארין: לגבי הצהרות של התנועה האיסלאמית בתנועה של אל-אקצא והקשר שלהם לאירועי  
אוקטובר, כאילו המסרים שנשמעו שם. עד כמה אתה רואה שהצהרות האלה מבחינת  
התנועה נעשו רק בגלל שהם האמינו, או למטרות פוליטיות בלבד? כדי לשרת מטרה  
פוליטית או מניפולציה פוליטית, או רק כדי להפחיד את האנשים? מדוע הם עושים את  
ההצהרות האלה?

פרופ' נדים רוחנא: כן, פשוט, האמת היא שאנחנו שמענו על זה גם בישיבה הקודמת ובשביל לא  
לחזור על חלק מהדברים שנאמרו, אני הייתי רוצה להתייחס לאולי נקודה אחת או  
שתיים פה. אני הייתי טוען שהתנועה האיסלאמית, ולא רק התנועה האיסלאמית, אלא  
גם הערבים בישראל, בכלל זאת בטח שאלה אמפירית שאנחנו נוכל לבדוק, לוקחים את  
האיום על אל-אקצא ברצינות. ופה לדעתי אנחנו נצטרך להסתכל על המשמעות של מה  
שקרה באל-אקצא מנקודת מבטו, אפילו לא של התנועה האיסלאמית, אלא מנקודת  
מבטם של הערבים בישראל. המשמעות של כל פעולה ופעולה שנעשתה באל-אקצא  
ואז אחר כך אולי נגיע לתנועה האיסלאמית. אני רוצה ברשותכם לתת ולשים רק שקף  
אחד או שניים, ויש לי המון שקפים, אבל פה אני רוצה להגיד, רק לשים שקף אחד או  
שניים, המראה מה הערבים בישראל ראו וקראו על אל-אקצא.

דובר לא ידוע: לא, לא, זה הפוך.

פרופ' נדים רוחנא: "גורמים בימין הקיצוני מתכננים לפגוע במסגדים בהר הבית". אני כמעט בטוח,  
שבשביל יהודי ישראלי ממוצע, שקורא את זה, יכול לעשות, יעני, He Can Dismiss It,  
שבעצם אלה גורמים הרי... מדובר בימין הקיצוני. אלה, אלה צדדים לא, קבוצות לא

רציניות, אנחנו יודעים מה הסטטוס קוו באל-אקצא כפי שעלה בכל העדויות, אנחנו מכירים את זה, והסטטוס קוו לא ייתן לקבוצות קיקיוניות וקיצוניות לעשות משהו ב... ייתכן מאוד. עכשיו בוא נסתכל על עוד (לא נשמע – אינו מדבר למיקרופון) אל-אקצא... נסתכל על זה רק על עוד אחד וזה (לא נשמע – אינו מדבר למיקרופון) הוא אומר (לא נשמע – אינו מדבר למיקרופון) כמה עשרות (לא נשמע – אינו מדבר למיקרופון) אני רוצה להראות רק את זה ב... אני מצטער. שרון קיבל, שרון קיבל תכנית לבניית בית כנסת על הר הבית. אני רוצה לסגור את זה בינתיים. אני רוצה לטעון פה, שהאיום הזה, השיח הזה, האירועים האלה, החדשות האלה, נראים בעיני ערבי בצורה שונה לחלוטין ממה שנראים בידי יהודי, שאולי מכיר את הפוליטיקה היהודית הישראלית ומכיר את מערכת היחסים הפנימיים. איום הוא הקבוצה המאווימת, לוקחת את האיום ברצינות. וזה דבר שרגיל וידוע בכל תורת הקונפליקט. אירועים כאלה נלקחים בצורה רצינית. אני רוצה לתת לכם דוגמה, אני רוצה לתת לכם דוגמה, לרגישות, לאיום ופחד, והמשמעות של אירועים מהסוג הזה וחדשות מהסוג הזה, דווקא מהצד הישראלי. בצד הישראלי, האיום לציבור היהודי מכל מה שקשור לביטחון, הוא איום שנלקח ברצינות. במפגשים בין יהודים ופלשתינים, לוקח המון זמן לישראלים להסביר לצד הפלשתיני, במפגשים מהסוג הזה, שבעצם הישראלים מרגישים הרגשה של פחד ושל חוסר ביטחון. והפלשתינים באים ואומרים להם 'אבל תשמעו, זאת המדינה החזקה ביותר במזרח התיכון. זאת המדינה, שלפי כל הדו"חות, יש לה כמה פצצות אטום. זאת המדינה שיכולה לנצח את כל מדינות ערב יחד'. ובכל זאת, הרגישות הישראלית לעניין האיום והפחד היא עניין שהישראלים מבינים אותו טוב מאוד ולוקח להם לפעמים שנה-שנתיים, עשרות של מפגשים, להעביר את ההרגשה הזאת והאותנטיות של ההרגשה הזאת, לצד הפלשתיני. אני טוען שבעניין

אל-אקצא, בגלל חשיבותו, האיום הזה, והחדשות האלה, הם כמעט, הם ה... הם ה...  
 Mirror Image, הם ה... הם ה... התמונה בראי של האיום הזה של... לא באותה, אולי לא  
 באותה חשיבות בשביל התנועה האיסלאמית אולי באותה חשיבות ויותר, אבל האיום  
 הזה צריך להילקח ברצינות. ולדעתי גם הציבור וגם המנהיגות לוקחת את האיום הזה  
 ברצינות. עכשיו, לתנועה האיסלאמית יש יותר רגישות לעניין הזה, ולכן היא התנועה, יש  
 לה יותר קשר ואחריות לעניין אל-אקצא. ולכן לדעתי היא התנועה שהולכת אחרי הארגון  
 של הקבוצות ואחרי ההצהרות וארגון העצרות וכו'. אני, עוד פעם, ה-Bottom Line פה,  
 הוא שהאיום הזה נראה... אני אפילו מדבר, אני אפילו מדבר מעוד פעם... אין לנו, אין לנו  
 ממצאים אימפיריים, אבל אני מוכן להתערב שכלומר, לשים השערה מחקרית, מובן הזה  
 של להתערב, שעצם קבוצות סקולריות, נוצרים ומוסלמים, לוקחים את העניין של  
 האיום הזה על אל-אקצא והחדשות על אל-אקצא השכם וערב, בצורה מאיימת ובצורה  
 רצינית, ופה לכן תנועת, התנועה האיסלאמית פה באה ומנסה לעשות משהו של הצהרות  
 המוניות בכוונה להגן על איום שמבחינתה היא, הוא ריאלי. אם כי מבחינת הצד האחר,  
 נשמע לא רק שלא ריאלי, לפעמים אפילו טריוויאלי.

עו"ד ג'בארין: אתה יכול להתייחס למסרים? הרי מדובר במסרים במשך חמש שנים בהצהרות כאלה,  
 כל הזמן מדובר על אל-אקצא, אל-אקצא בסכנה, אל-אקצא בסכנה. עד כמה מסרים  
 אלה יכולים לעודד את השימוש באלימות וגם להוביל, לקבוע בסופו של דבר שיש קשר  
 גם בין ההצהרות האלה לבין האירועים, אירועי אוקטובר?

פרופ' נדים רוחנא: אני רוצה להגיד שבנושא הזה אני, אני ראיתי, אני ראיתי חלק מהצהרות האלה,  
 אני לא ראיתי את כל ההצהרות האלה. ואני, אני לא יכול, אני לא יכול להגיד, זאת  
 אומרת, אני לא יכול להגיד בוודאות שאני, כלומר, אני לא... מה שאני הולך להגיד עכשיו

פה איננו מבוסס על הצפייה שלי בעצרות. ממה שראיתי בעצרות, אני לא ראיתי כל קשר. כלומר, העניין של אל-אקצא בסכנה והגנה על אל-אקצא, אני מבין, אם אני רציתי להגן, להגן על אל-אקצא, אני הייתי נותן כסף. אני הייתי נותן, הולך להתפלל. אני הייתי לוקח את משפחתי להתפלל. אני לא מתפלל. אני הייתי מארגן קבוצות ללכת לאל-אקצא. אני הייתי מדבר עם האחראים על אל-אקצא. במוכן הזה, אני לא רואה, אני לא רואה כל פסול, להפך, וגם אני לא, לא רואה את הקשר המיידני בין עצרת שקוראת להגנה על אל-אקצא לבין אלימות. האמת שעוד פעם, מהקטעים שראיתי את זה, את זה אני לא יכול, לא יכול לראות, אבל אני לא יכול להגיד בוודאות, כי לא ראיתי את כל החלקים.

עו"ד ג'בארין : כן.

פרופ' נדים רוחנא : אבל השאלה, למשל, על הקשר בין הדברים האלה, ההצהרות האלה, לבין, לבין אירועי אוקטובר, הקשר בין ההצהרות האלה לבין אירועי אוקטובר. השופט תאודור אור : כדי לענות לשאלה של מר ג'בארין, איש לא טוען שכשמתקיים כנס כזה וכו', בתום הכנס כולם רצים לעשות הפגנות ברחובות. איש לא טוען שזה הקשר המיידני. מדברים על רקע, על הכנת רקע. הנה קורה, הנה קורה, ואז בא 28 באוקטובר. 28 באוקטובר מטמאים אותו. למחרת, רצח... הרג מתוכנן וכו' וכו'. זה כרקע לדברים שקרו אחר כך, כלומר הכינו רקע, הכינו המון, התסיסו, זה מה שטוענים הטוענים, אני רק מציג לאדוני את ה-Scenario. איש לא טוען שאחרי מהרג'אן כזה, היו הולכים אנשי אנשים ו... תוקפים שוטרים. זה איש לא טען. איש לא טוען דבר כזה.

פרופ' נדים רוחנא : פה...

עו"ד ג'בארין : אם כבר...

פרופ' נדים רוחנא: אני רוצה, אני רוצה רק... אם ברשותך.... להשיב לכבוד השופט אור. אם נסתכל על אפשרות של קשר כזה, כלומר איך אני יכול לנתח, לראות קשר כזה, אם הוא קשר אפשרי או סביר? כמישהו שצופה בהתנהגות של הציבור הערבי בישראל, כחוקר, כ... אני הייתי מסתכל על הפרופיל של האנשים שיצאו ב... שיצאו באוקטובר לרחובות. אני אנסה לראות אם האנשים שיצאו באוקטובר, הם אנשים שהפרופיל שלהם דומה לפרופיל של אלה שהולכים להצהרות. או הוא יותר דומה למשהו אחר. ממה, ממה שאנחנו יודעים על הפרופיל של אלה שיצאו באוקטובר, יצאו נשים וילדים, מבוגרים וצעירים, מוסלמים ונוצרים, חילוניים ודתיים. זה היה אחד האירועים שכל הקבוצה כולה התאחדה ורצתה לבטא את ה... את ה-Protest, את המחאה שלה. ולכן, אם אני מסתכל על זה בצורה, בצורה, בצורה כזאת, כלומר אילו, אילו למשל היו העדויות, שמתוך התנועה האיסלאמית, או אפילו לא מתוך התנועה האיסלאמית, אני צריך להגיד, בין אלה שבאים לעצרות האלה, יש יותר משתתפים, יש יותר קבוצות וקבוצות מיליטנטיים, הולכים לקונפונטציה, אז אפשר אולי לעשות את הקשר הזה, כבודך. אבל אם הפרופיל הוא פרופיל של כל, בעצם, האוכלוסייה הערבית יצאה...

השופט תאודור אור: כל אחד מטעמיו שלו. יש כאלה שהלכו בגלל זה, יש כאלה שהלכו כי בבל"ד אמרו להם...

פרופ' נדים רוחנא: אז בוא...

השופט תאודור אור: כלומר, ההנחה היא שכל התנועות כולן התלכדו באותו יום. כולם היו ניצבות בוועדת המעקב...

פרופ' נדים רוחנא : אז בוא ניקח את הגישה שלך, שכל אחד יצא מטעמים שלו, אז אם כולם יצאו, כל אחד מטעמים שלו, אז לתנועה האיסלאמית יש טעמים שווים וטעמים הסקטורים האחרים באוכלוסייה.

השופט תאודור אור : טוב...

עו"ד ג'בארין : כן. שייח' ראאד סלאח, באזהרה שלו, צויין שהוא העביר מסרים השוללים את עצם הלגיטימיות של קיומה של מדינת ישראל. אתה יכול להתייחס לכל הנושא של הכרה בקיומה הלגיטימי של מדינת ישראל, לפי הסקרים שביצעת? וגם לאחר מכן להתייחס למקרה הספציפי של שייח' ראאד סלאח, בבקשה?

פרופ' נדים רוחנא : אני חושב שזה נושא, זה נושא מרכזי, זה נושא חשוב, זה נושא שאני ראיתי שמתבטא לא רק ב(לא ברור), זה נושא שמתבטא בדו"חות המשטרה. זה נושא של חוסר הבנה מרכזי, שיכול להוביל את שתי הקבוצות או למאבק או למשא ומתן רציני. ואני רוצה להסביר במה מדובר. אני בעצם רוצה להתבסס על סקרי דעת קהל של אחרים ואולי גם שלי. אין לנו הרבה זמן, אני אציג רק דבר או שניים. אני רוצה לעשות פה שתי אבחנות מרכזיות.

עו"ד ג'בארין : אתה, אתה יכול להציג...

פרופ' נדים רוחנא : אני אציג... האבחנה הראשונה היא אבחנה שהציבור הערבי בעצמו עושה. והאבחנה השנייה היא בין הציבור הערבי לבין הציבור, לבין הציבור היהודי. הציבור הערבי כבר עשר או עשרים שנה עושה אבחנה, כאשר הציבור והמנהיגות, בין הלגיטימיות של מדינת ישראל, בין הכרה במדינת ישראל, לבין הכרה ולגיטימיות של מדינת ישראל כמדינה יהודית וציונית. אני טוען שהציבור הערבי ברובו מכיר במדינת ישראל. נקודה. מכיר בקיומה של מדינת ישראל. נקודה. מה זאת אומרת? הציבור הערבי

והמנהיגים הערביים ברובם מכירים במוסדות של מדינת ישראל. עושים אינטראקציה עם המוסדות של מדינת ישראל. מערכת הבחירות...

עו"ד ג'בארין : מה עם הלגיטימציה של המוסדות?

פרופ' נדים רוחנא : גם הלגיטימציה של המוסדות. שייחי' ראאד סלאח בעצמו היה ראש עיר שלוש פעמים, ובעדות שלו, נדמה לי שבתשובה לפרופ' שמיר, התחיל את העדות שלו באומרו 'אני מתפלא על השאלה, כי בעצם אני אדם ששירת בקדנציה של ראש עיר, שלוש קדנציות של ראש עיר'. חברי הכנסת הערביים, אם חברי הכנסת הערביים אינם מקבלים את הקיום, איך הם היו יכולים להשתתף בכנסת, להקים מפלגות, לשחק את המשחק הפרלמנטרי וכו'? הצד השני אבל, של האבחנה, הוא שהציבור, הציבור איננו לרוב כמעט ברובו איננו מקבל את מדינת ישראל כמדינה יהודית ציונית. אלה דברים... ועכשיו, אני רוצה להתבסס על מחקרים לא שלי קודם, ואחר כך אני אגיד לכם מה המחקרים שלי, מה המחקרים שלי מראים. אני, אני לא רוצה לתת לכם הרבה מספרים. אני רוצה לתת רק שניים או שלוש (לא נשמע - מדברים יחד) אלה, זה מדגם מייצג של האוכלוסייה הערבית שנשאלה על אחוז של... שנשאלה על זכות קיומה של ישראל, נקודה. ואז כשסמי סמוחה, בזמנו, עשה את הסקרים, באנו ושינינו צעדים ואמרנו לסמי : "תשמע, זאת שאלה מעניינת, אבל אתה צריך להבחין בין 'קיומה של ישראל' לבין 'קיומה של ישראל כמדינה ציונית'". בכל מקרה, תשימו לב. בוא נסתכל על 95 ו-2001. 95 ו-2001, הציבור הערבי בישראל מכיר, מכיר בזכות קיומה של מדינת ישראל. המספרים הם ברורים. בין 'כן' לבין 'כן בהסתייגות', זה 93-90 אחוזים. 83-80 אחוזים. כן? אני רוצה עכשיו להראות לכם שאלה מבוססת מאותו חוקר...

עו"ד ג'בארין : אתה יכול להגיד מיהו פרופ' סמי סמוחה, כי...?

פרופ' נדים רוחנא : בבקשה?

עו"ד ג'בארין : מיהו פרופ' סמי סמוחה?

פרופ' נדים רוחנא : פרופסור סמי סמוכה הוא סוציולוג מאוניברסיטת חיפה שאולי יותר מכל חוקר אחר, סקר את דעת הקהל של הערבים בישראל וכתב על הנושא הזה בהרחבה. עכשיו, במדגם מייצג... במדגם מייצג... אני מצטער, במדגם מייצג של האוכלוסיה הערבית שנשאלה על אחוז המתנגדים לזכות קיומה של ישראל כמדינה יהודית ציונית... זה מדגם מייצג, כלומר במדגם הזה יש את כל גוויי האוכלוסיה, מכל השכבות, מכל העדות, דרוזים, בדואים וכולם... משרתים בצבא, לא משרתים בצבא... תשימו לב ל-"לא" פה – שלושים וחמישה אחוזים (לא נשמע) אחוזים, (לא נשמע) בחמישים אחוז... עוד פעם, אלה אנשים ש... מדגם מייצג של אנשים, עם רמת חינוך גבוהה ואנשים ש... מדגם מייצג, כפי שאנחנו יודעים על מדגם מייצג. עכשיו, אנחנו נוכל לצפות שבאליטה ובמנהיגות המודעת להבדל בין שני הדברים האלה, אנחנו נוכל לצפות שבאליטה האחוז הזה יהיה יותר גבוה והאמת שבמחקר שאני ערכתי, שבו... כלומר, שבו עיינתי, אליטות מכל הקשת הפוליטית, כולל אליטות מהמפלגות הציוניות של... מהמערך, משמאל למערך, מימין למערך... בין ארבעים ושמונה מרואיינים, היה לי מרואיין אחד שהיה רוצה להגיד שהוא מקבל את ישראל כמדינתו של העם היהודי. כל השאר, כולל כל אלה במערך ושמאלה למערך כן... ובוודאי של קבוצות אחרות, כלומר... הטענה שלהם היתה שהם לא יכולים לקבל את הלגיטימיות של ישראל כמדינתו של העם היהודי, כך שהממצא הזה נראה לי כממצא מייצג לרוב... או לכל הזרמים הפוליטיים... נסתכל על כל המשתנים בנושא של הציונות ו... המשתנים הקשורים לזכות קיומה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ציונית בגבולות הקו הירוק... אלה משנות ה-80, אנחנו נוכל לצפות שבשנות ה-90 המספרים הם

עוד יותר גבוהים. אלה שלא מקבלים שישראל היא המולדת של היהודים בלבד. אנחנו מדברים על תשעים ושתים אחוזים – מעדיפים לבטל את חוק השבות... טוב, אין לנו את זה... רואים את ציונות כגזענות. אנחנו מדברים על אוכלוסיה שרוב רובה רואה בציונות כגזענות, כלומר אין פה... אני רוצה להסב את תשומת לב הועדה המכובדת הזאת שנושא זה צריך להעלות... צריך לעלות, אנחנו צריכים לא רק פה... אני חושב שזה אחד הנושאים המרכזיים במערכת היחסים בין יהודים וערבים בארץ. עכשיו, מה היא האבחנה השנייה? – האבחנה השנייה היא שבעוד שהרוב של הערבים בישראל, בהחלט האליטות של הערבים בישראל, עושה את האבחנה הזאת... עושה את האבחנה הזאת, אני לא הייתי חושב... דרך אגב, אני הייתי אפילו טוען שגם תלמידי... לא טוען, אני מצאתי שתלמידי תיכון ובהחלט סטודנטים עושים את האבחנה הזאת, האליטות בהחלט עושים את האבחנה הזאת. העניין השני הוא שאצל הרוב היהודי אין אבחנה בין שני הדברים האלה, אצל הרוב היהודי הכרה בישראל, משמעותה הכרה בישראל כמדינתו של העם היהודי, כהכרה בישראל היהודית והציונית ועל כן זה מקור של ההבדל העצום בין האוכלוסיה הערבית לבין האוכלוסיה היהודית. האוכלוסיה הערבי, לדעתי, והאליטות במיוחד, אינן יכולות... אני יודע שאני אומר... אני עושה פה אימרה קצת... קצת... אני לא מוזהר ואני... אני מומחה, אני יכול להגיד את זה כמומחה... לדעתי התנועה...

עו"ד ג'בארין : (לא נשמע – מדברים יחד) לך הודעת אזהרה, הם לא...

השופט תאודור אור : (לא נשמע – מדברים יחד)

פרופ' נדים רוחנא : לדעתי האליטות אינן יכולות וגם הציבור הפלשתיני, אינם יכולים לקבל את העניין של ההכרה במדינת ישראל, כמדינתו של העם היהודי. מה זאת אומרת – אינם יכולים לקבל את זה שלעם היהודי היתה את הזכות ההיסטורית להקים את מולדתו פה

ומדוע – כי בעצם ההכרה הזאת, הם שוללים את עצמם ובשביל לא לשלול את עצמם, הם אינם יכולים לעשות את זה, אז האבחנה השנייה שהציבור היהודי לא עושה את האבחנה ולכן הציבור הערבי, דרך אגב, מוצא את עצמו בין שני ציבורים... דרך אגב, גם התנועה האיסלמית במקרה הזה, גם... בין 'חמס' למשל לבין המפלגות הציוניות. הציבור בישראל איננו מבחין... היהודי בישראל איננו מבחין בין שני אלה, גם 'חמס' איננה מבחינה בין שני אלה. התנועה האיסלמית מבחינה בין שני אלה, התנועה האיסלמית מכירה בישראל, נקודה, אבל איננה מכירה בישראל כמדינה יהודית וציונית ובכך האבחנה הזאת... עו"ד ג'בארין: מכירה בקיום (לא נשמע – אינו מדבר למיקרופון) במוסדות כמוסדות לגיטימיים, בכולם?

פרופ' נדים רוחנא: מכירה בקיומה של ישראל, במוסדות של ישראל, היא מתעסקת... היא עושה אינטראקציה בתוך המוסדות האלה, אבל עושה את האבחנה. עו"ד ג'בארין: אז במה... לסכם, במה שונה השיח' ראאד סלאח משאר ההנהגה הערבית בישראל בכל הקשור לשאלת הלגיטימיות של מדינת ישראל?

פרופ' נדים רוחנא: במקרה הזה, לדעתי, השיח' ראאד סלאח איננו שונה. ממה שאני קראתי בעדויות של ראאד סלאח ושל האחרים, מהראיונות של עם האליטות, לדעתי השיח' ראאד סלאח בנושא... בנקודה הזאת איננו שונה, כי השיח' ראאד סלאח אמר במפורש בעדות שלו בפני הועדה הנכבדה, שהוא מכיר במדינת ישראל ובדיון על החלק של הכרת הלגיטימיות של האידיאולוגיה הציונית, הוא... במקרה הזה, לדעתי, ראאד סלאח איננו... השיח' ראאד סלאח איננו שונה משאר המפלגות הערביות ומהאליטות הערביות ולא רק זה, אלא גם מהציבור הערבי... אלא גם מהציבור הערבי בעצמו.

עו"ד ג'בארין: ומאיש דת מוסלמית שהוא לא אזרח ישראלי, שייך למדינה שמוגדרת כמדינה עוינת לישראל?

פרופ' נדים רוחנא: לדעתי במקרה... במקרה הזה, ההבדל הוא ברור. במקרה הזה ראאד סלאח, כמו דרך אגב גם הערבים בישראל, הוא מובחן בכך שהוא מכיר בישראל והוא מקיים את ה... הוא מכיר בישראל, במוסדות, הוא ראש עיר... הוא מקים את המוסדות שלו וכו' בתוך ישראל, שונה מאיש הדת נגיד של התנועה האיסלמית מחוץ לישראל, בזה שהוא עושה את האבחנה הזאת ומכיר בישראל, נקודה. זה הבדל עצום, זה הבדל גדול, זה אותו... זו אותה רמה של הבדל כמו בין השיחי' ראאד סלאח לבין המפלגות הציוניות בעצם. דרך אגב, גם הערבים בישראל מוצאים את עצמם בהרבה מקרים שהם עושים את האבחנה הזאת, מול המפלגות הציוניות זאת אבחנה קשה ומול ערבים אחרים מחוץ לגבולות ישראל, זאת גם אבחנה קשה.

השופט תאודור אור: טוב...

עו"ד ג'בארין: טוב, פרק אחרון שהתייחסת אליו בתקציר שלך, הוא על היחסים בין המשטרה והאוכלוסיה הערבית, אמרת שנקודה זו, אתה לא יכול להסביר אותה, מבלי להסביר את הנושא של הגזענות ויש לך סקרים, ואיך זה משליך על העבודה של המשטרה ועל יחסה לאוכלוסיה הערבית. בבקשה.

פרופ' נדים רוחנא: לא... הטענה שלי שהקשר של המשטרה עם המאוכלוסיה הערבי, הוא קשר שאנחנו חייבים לראות אותו בקונטקסט של מה שקורה בחברה הישראלית מבחינת העמדות, מבחינת הדעות הקדומות, הסטריאוטיפים והגזענות הקיימת במדינה ערבית ופה אני... האמת שאני לא רוצה להלאות את חברי הועדה, את הועדה הנכבדה, אבל... יש לנו... כלומר, סקרים כבר משנות ה-70 שהתחילו להתפרסם, אני אקריא כמה

ממצאים... כמה ממצאים, למשל בשנות ה-70 כבר התחלנו לראות שהממצאים מראים שהיהודים אינם מקבלים... כלומר, זה נכון שזה מבחינות העמדות, שערבי יגור בשכונה, משהו כמו שישים אחוזים... חמישים ותשעה אחוזים, שאינם מוכנים להשכיר דירה לערבי – בין שמונים לתשעים אחוז, שיהיה להם שכן ערבי וכו'... אבל... בשנות ה-70 ובשנות ה-80 גם התחילו להיות (לא ברור) על מדיניות, שהציבור היהודי תומך במדיניות שהציבור הערבי אינו תומך בה והממצאים הם... לדעתי הם קשים. בשנות ה-80, ב... אני גם מתייחס לחלק הזה של הממצאים בשנות... חלק על מדיניות ציונית, שיש יהודים תומכים ביחס מעדיף יהודים על ערבים (לא נשמע) אני חושב שמקרה... שממצא כזה בצל שנות ה-80, בכל מדינה דמוקרטית... בכל מדינה דמוקרטית, זה היה ממצא שמקומם את המדינה עצמה, את קבוצת הרוב ואת כל המדינה. העדפת קבלת יהודים למקומות עבודה פרטיים (לא נשמע) ארציים, העדפת יהודים לעזרה בדיוור של משפחות גדולות וכו'... העדפת יהודים בקצבאות ביטוח, במתן הלוואות, בתפקידים ודברים מהסוג הזה. הממצאים האלה חזרו על עצמם בשנות ה-80... בשנות ה-80 היו ממצאים המראים שיש למנוע את זכות ההצבעה... כמעט שבעים אחוז תומכים... מהציבור היהודי תומכים בכך שיש למנוע את זכות ההצבעה לערבים. להגביל הפגנות...

השופט תאודור אור: סליחה רק דקה... מר ג'בארין, הואיל והדברים האלה, לא כולם מוצאים ביטוי בפרוטוקול, אז רציתי להציע שאדוני בסוף העדות כבר יגיש את הכל עם כותרות שנדע למה זה מתייחס.

עו"ד ג'בארין: ברור. כן, כל המסמכים אתייחס אליהם, אנחנו נצרף אותם.

השופט תאודור אור: טוב. בבקשה.

פרופ' נדים רוחנא: אחד הממצאים המעניינים ביותר... אני אצרף את זה לועדה ואני אצמצם בנתונים האלה, אחד המעניינים הוא שב-95' מדגם של תלמידי תיכון, ארבעים ושלושה אחוזים של חילוניים רואים בערביי ישראל אויבים ושישים וארבעה אחוז של תלמידים דתיים רואים בערביי ישראל כאויבים. עכשיו, אנחנו נוכל להגיד שהממצאים שפורסמו לאחרונה למשל, הממצאים שעשה אשר (לא ברור) מתל אביב, ב-2001, הוא שם מצא ששלושים ואחד אחוזים מהאוכלוסיה היהודית תומכת בטרנספר, שישים ושתיים אחוזים מהאוכלוסיה היהודית תומכת בזה שלעודד את הערבים לצאת מהארץ, להגר. כן, אנחנו נוכל להגיד שזה אחרי אוקטובר, אבל ייתכן שיש עלייה באוקטובר, אבל היו ממצאים של עשרים וחמישה אחוזים בצורה קונסיסטנטית של יהודים שתומכים בטרנספר של האוכלוסיה הערבית, כך שבעצם אפשר להגיד שהממצאים שאני אצרף מראים שבענייני עמדות כלפי הערבים, אם הם פרימיטיביים, מלוכלכים וכו'... אם הם בענייני דעות קדומות, עמדות שליליות כלפי ערבים, בענייני מדיניות, העדפה של יהודים כלפי ערבים... המחקרים בתקופות שונות על קבוצות שונות, במתודולוגיות שונות, אשר בודקים נושאים שונים, מראים תמונה עקבית וקוהרנטית. בדרך כלל הסטריאוטיפים והדעות הקדומות שיש ליהודים על ערבים, הם שליליים והעמדות והרגשות כלפיהם, הן שליליות, כאשר ליהודים יש גם כוונות שליליות. יש גם שלא...

עו"ד ג'בארין: איך זה משפיע על המשטרה ועל יחסה לאוכלוסיה הערבית?

פרופ' נדים רוחנא: עכשיו זאת השאלה, השאלה היא אם זה הקונטקסט החברתי, אז מה קורה במשטרה? מחקרים חדשים על משטרות בעולם ותיאוריות חדשות, למשל התיאוריה שנקראת 'Social Dominance Theory', שהיא לוקחת את המשטרה במיוחד, שטוענת שההיררכיה החברתית נשמרת בחברות... עם היררכיה חברתית ובכל חברה יש היררכיה

חברתית... אולי בחברות מסוימות יש יותר, שהמשטרה היא אחת הסוכנויות המשמרת את ההיררכיה ועל כן המשטרה, מסיבות רבות, יש בה אחוז גבוה יותר של אנשים עם דעות מהסוג הזה, כלומר, בגלל שהיא מושכת... מראש היא מושכת יותר אנשים עם דעות מהסוג הזה, היא גם מעצם קיום תפקידה, היא שומרת (לא ברור) היא גם משתמשת בכוח ולכן מעלה את הדעות מהסוג הזה, ולכן אנחנו מוצאים שהמשטרה... המשטרה, יש בה בדרך כלל יותר מהגזענות הקיימת בחברה עצמה, לכן בישראל אפשר לעשות את אותה הנחה... אין מחקרים על הנושא הזה, לדעתי יש מקום למחקרים... אני לא מכיר מחקרים בנושא הזה. לדעתי, אפשר להניח... גם, אני... ממה שקראתי מהדו"חות של המשטרה... אם יש לי זמן גם לדבר על זה טיפה, יש דעות... אפשר להניח שיש בה דעות... יותר דעות קדומות ויותר גזענות, מאשר החברה כולה.

עו"ד ג'בארין: כן... רק בקצרה ואם אתה באמת יכול להתייחס לדו"חות האלה, בקצרה שתי דקות... כאילו תביא דוגמאות איך אתה רואה את הנושא של הדעות הקדומות נגד האוכלוסיה הערבית בדו"חות של המשטרה, כי שמעת את דוקטור רבינוביץ', הוא התייחס לזה בהרחבה. אם יש לך נקודות להוסיף בעניין הזה.

פרופ' נדים רוחנא: לדעתי מה שקורה פה, שלמשל... אני אתן דוגמה אחת או שתיים: ניקח דוגמה של מה המשטרה רואה בעניין של הסתה. מקריאת הדו"חות, דרך אגב, אני לא מצאתי כל הגדרה של מה... מה היא ההגדרה של הסתה, כלומר כשהמשטרה מדברת על הסתה, כאשר הדו"חות מדברים על הסתה של הציבור הערבי, מה בדיוק... למה בדיוק מתכוונים? כאשר המשטרה מדברת על הקצנה, למה בדיוק מתכוונת המשטרה? אז אני רוצה לתת כמה דוגמאות ולדעתי המשטרה וכותבי הדו"חות וכו', בגלל שאין לה גם... בגלל שיש יותר גזענות וגם אין לה... אין... לפחות כפי שאנחנו יודעים, אין לה input

מערבים, אין במשטרה ובדו"חות האלה input מכל ה... למשל לוקחים ערבים... אז בואו

נסתכל פה על העניין של... להפך...

עו"ד ג'בארין: רק תגיד מ'... איזה מ'?

פרופ' נדים רוחנא: זה מ-1704.

השופט תאודור אור: טוב, אדוני מזכיר את המספר, אנחנו נעיין במוצגים האלה. אדוני מזכיר את

מספר המוצגים נדמה לי במסמך שלו. אנחנו נעיין בהם, מר... אין טעם בזה עכשיו. אולי

אדוני יסכם מה עולה מסך הכל...

פרופ' נדים רוחנא: (לא נשמע) אחד או שניים, למשל, תסיסה והקצנה במגזר הערבי בישראל. בגרף

הראשון... הביטויים הקיצוניים לכך מגיעים עד כדי ערעור על אישיות המדינה כמדינה

יהודית ודמוקרטית, כלומר זה סימן להקצנה. אם זה הוא הסימן של הקצנה, אז בעצם

אנחנו מודדים את הסימן הזה של הקצנה מתוך הקונסנסוס הציוני היהודי ואם ככה

מודדים את ההקצנה, לדעתי אנחנו נמצא הרבה מדדים... מדדים של הקצנה. למשל,

נסתכל על הגרף השני... במיוחד על הגרף השני – "מתחזק הרצון לקבל אוטונומיה (לא

נשמע)", עוד פעם, זה שיפוט חד ערכי מתוך הקבוצה של מה הם הסימנים של ההקצנה

וכו'... הדרישה להקמת מנהל חינוך של... מנהל החינוך הערבי בישראל, למשל... זה

בעמוד השני, השיפור... למשל, אחד ה... בואו נסתכל... עוד רק מקרה אחד: "הקצנה

בקרב המגזר הערבי בישראל", דו"ח על הקצנה בקרב המגזר הערבי בישראל ואני רוצה

גם להסתכל רק על עוד דוגמה אחת של: "אלה ביטויי ההקצנה". נסתכל על הגרף השני:

"הפגנות של הסטודנטים. הפגנות הסטודנטים הם הביטויים, כפי שאנחנו רואים,

להקצנה של הציבור הערבי, הזדהות עם תושבי סחנין. מכללות שונות נסחפו וקיימו בלוד

הפגנות סטודנטים על רקע הזה, הן תופעה חדשה"... בעצם זה לא משנה עד כמה התופעה

חדשה, על זה שעיסאם מחיול... במקרה מצוין פה, משתתף בהפגנות האלה. לדעתי כל קבוצה לאומית שמכבדת את עצמה והיא מכבדת את זהותה, היתה רואה בהתנהגויות מהסוג הזה, התנהגויות שמאוששות את זהותה. מה ה... כלומר אנחנו מוכרחים בשלב מסוים לשאול את עצמנו מדוע המשטרה רואה בהתנהגויות מהסוג הזה, התנהגויות של הסתה או התנהגויות של הקצנה, בתופעות מהסוג הזה תופעות של הקצנה? ולכן זה חוזר עוד הפעם לשאלה של המערכת שבה... המערכת הפוליטית שבה מתפקדת המשטרה. המשטרה נתפסת... נתפסת בחברה הערבית כקבוצה הנגועה... הנגועה בגזענות ולכן היא נתפסת בציבור הערבי כקבוצה המאיימת על הציבור הערבי ועל האינטרסים שלו ולכן אם המשטרה מתנהגת אל הציבור הערבי כאויב ויש לנו סיבות, כלומר... אפילו מהסקרים שאני הצגתי פה ובמיוחד בסוגיות המרכזיות של האדמה ושל הבית, לא בהכרח בנושאים אחרים, לכן בסוגיות האלה השימוש בכוח והיחס עם הדעות האלה, נתפס בחברה הערבית כהתנהגות עוינת.

עו"ד ג'בארין : טוב. תודה רבה.

השופט תאודור אור : בבקשה.

פרופ' שמעון שמיר : אני התחיל כמו שאתה התחלת, מן המסגרת הקונספטואלית. כולנו קראנו את הארבעה כרכים של ג'ון בירטון ואנחנו יודעים מה זה 'Basic Human Needs' ואתה לקחת משם את הצורך של זהות, קשרת את זה באדמה והסקת מתוך זה שתי מסקנות – אחת רשומה כאן ואחת הוספת בעל פה... אם אני מסכם את זה פחות או יותר במילים שלך, הסקת לגבי התגובה העממית באוקטובר, שהיא היתה בלתי נמנעת, כי פה נגעו בצורך שהוא not negotiable, כמו שבירטון אומר, לכן הם יכלו להגיב רק בצורה הזאת.

לגבי ההנהגה אתה אומר: המסקנה היא שכאשר מאיימים על הזהות, הם חייבים להיות

בתוך הקבוצה...

פרופ' נדים רוחנא: שהם...? סליחה?

פרופ' שמעון שמיר: הם חייבים להיות עם הקבוצה...

פרופ' נדים רוחנא: ההנהגה?

פרופ' שמעון שמיר: ההנהגה, הם לא יכולים בשלב כזה לעשות שיקולים אינסטרומנטליים, כי מה

שחשוב זה להיות... לבטא את ההזדהות הזאת עם הקבוצה כולה שמרגישה מאוימת על

הזהות שלה. לגבי שתי המסקנות האלה, האם זה קביעה אנאליטית בלבד או שיש פה גם

קביעה נורמטיבית, דהיינו כאשר אתה אומר שברמה העממית התגובה הזאת היתה בלתי

נמנעת, אתה גם אומר לנו: "כך באמת הם היו צריכים להגיב"?

פרופ' נדים רוחנא: טוב. האמת שיש פה... יש פה שתי שאלות. שאלה אחת על אוקטובר ושאלה אחת

על דברים אחרים, על...

פרופ' שמעון שמיר: אני מתמקד באוקטובר.

פרופ' נדים רוחנא: באוקטובר? השאלה שלך היא האמת... כלומר, אני מודע לזה שאתה מודע היטב

לתיאוריה הזאת וכפי שאתה יודע, זאת שאלה גם על התיאוריה, כלומר אחת הטענות על

התיאוריה היא שהתיאוריה עצמה באה עם קביעות נורמטיביות, כלומר כאשר

התיאוריה אומרת שהזהות היא צורך אנושי בסיסי, יש פה מעין אימרה נורמטיבית.

עכשיו, אם אני מקבל את התיאוריה הזאת, אני... מה שאני ניסיתי לעשות פה, הוא

האמת יישום של התיאוריה הזאת על המקרה של הערבים בישראל, כאשר ההתנהגות,

כאשר הסוגיות הן סוגיות הקשורות לעצם זהותם, לדעתי המנהיגות מוצאת את עצמה

עם הציבור, כי היא איננה עושה רק שיקולים אינסטרומנטליים, זה מה שאני טענתי,

כלומר השיקולים... המנהיגות במקרה הזה איננה עושה שיקולים רק אינסטרומנטליים, כי בעצמה חלק מהתגובה של הציבור, היא חלק מהמחאה של הציבור.

פרופ' שמעון שמיר: אז תסכים איתי עם כך שכאשר ההנהגה פועלת בצורה כזאת, וכנראה היא באמת פעלה כך באוקטובר, יש לזה מחיר. עם המתן עדיפות להזדהות עם הקבוצה ברגע המשבר, משמעה, כפי שראינו, שהם... דברים יוצאים מכלל שליטה, האלימות גוברת ויש קורבנות.

פרופ' נדים רוחנא: אבל למה זה צריך להיות המחיר, פרופסור שמיר, כלומר אם יש מחאה של קבוצה, כאשר המחאה בקבוצות אחרות במדינות דמוקרטיות בעולם אינן בהכרח... I am not necessarily net בתגובות מהסוג הזה, אז מדוע... מדוע ההנהגה צריכה לשלם... כלומר מדוע ההנהגה צריכה לחשוב על מחיר מהסוג הזה?

פרופ' שמעון שמיר: אני אסביר לך מדוע, כי אם הקבוצה שמגיבה כפי שניתחת, פונה ב... כחלק מתגובתה גם לאלימות...

פרופ' נדים רוחנא: גם ל...?

פרופ' שמעון שמיר: לאלימות וההנהגה מזדהה איתה, זאת אומרת שההנהגה מוותרת על תפקידה לרסן ולשלוט על האירועים, כדי שהתוצאות לא תהיינה כל כך חמורות.

פרופ' נדים רוחנא: טוב, אנחנו פה... יש...

פרופ' שמעון שמיר: אולי אני קצת אבהיר את זה יותר. ההנהגה עומדת בפני שתי אפשרויות, בפני דילמה: האם להביא לכלל ביטוי יותר את ההזדהות שלה עם הקבוצה, את הסולידריות, כפי שגם הוסבר לפני הצהרים, שזאת מוטיבציה חזקה, או להפעיל את תפקודה כהנהגה מבקרת, כהנהגה שהיא מנסה לשלוט על האירועים ולכוון אותם, גם אם הדבר מחייב לבוא לעימות מסוים עם חלק שרוצה להתנהג בצורה אחרת?

פרופ' נדים רוחנא : אני אומר, דעתי האישית פה היא שאם אנחנו לוקחים את הניתוח הזה ברצינות, on the first value, המנהיגות פה ביטאה את תפקידה, כלומר תפקידה של המנהיגות פה היתה להיות עם הקבוצה שלה ולתת לקבוצה שלה לבטא את המחאה הפוליטית הלגיטימית. אין כל סיבה למנהיגות לא לראות במחאה הציבורית כמחאה בלתי לגיטימית. עכשיו, אנחנו פה מניחים... בשאלה שלך יש הנחה שהמנהיגות היתה צריכה לדעת שתהיה "אלימות"... במרכאות, לא יודעים מאיפה האלימות ושהמשטרה תתנהג בצורה שתהרוג שלוש עשרה אזרחים. מאיפה למנהיגות להניח את ההנחה הזאת?

פרופ' שמעון שמיר : אני חושב שהמנהיגות, בין שאר תפקידיה, יש גם התפקיד לנתח דברים בקור רוח ועל סמך ניסיון העבר ומתוך תחושת אחריות, ולנסות לצפות את התוצאות של המעשים ולכן גם כאשר אוכלוסיה מסוימת נמצאת... מה שנקרא 'State of Frenzy', פועלים מתוך ה... מתוך רוח תזזית, מתוך התרגשות גדולה מאוד, המנהיגות צריכה לשמור על קור רוח ולומר: "אכן, אנחנו מזדהים איתכם, אנחנו איתכם, כולנו מוחים, כולנו זועמים על דבר זה או אחר, אבל צריך לתת לדברים האלה מסגרת" ואם המנהיגות מאמינה בכך שפעילות צריכה להיות במסגרת החוק, היא צריכה גם לתת את האזהרות המתאימות ולעשות את הפעולות המתאימות, על מנת שאותה המחאה שמזדהים איתה, לא תהפוך למחאה שהיא אלימה. אני לא מדבר על תגובת המשטרה, תגובת המשטרה יכולה להיות נכונה או לא נכונה, אבל קודם כל עצם הנקיטה באלימות, היא דבר שהולך יותר רחוק מן הצורך של הזדהות רגילה של מנהיגות עם הציבור.

פרופ' נדים רוחנא : אני... האמת היא שאני קצת... אני קצת לא מבין, כי אני לא חשבתי שבכל מה שקראתי מהעדויות של המנהיגים וגם כל מה שקראתי מ... שהמנהיגות תמכה, עודדה, ציפתה או...

פרופ' שמעון שמיר : אני מתייחס כרגע...

פרופ' נדים רוחנא : את העניין של אלימות... את העניין של האלימות.

פרופ' שמעון שמיר : אני מתייחס לכך שהיא לא ריסנה. אותה המנהיגות שהיא יצרה את המסגרת

למחאה על ידי ההחלטה של ועדת המעקב ועל ידי הכרזת השביתה ביום הראשון וביום

השני, היא לא נתנה לזה סייגים או הפעילה סייגים על מנת שהדברים יישארו באותה

המסגרת שנקבעה להם.

פרופ' נדים רוחנא : אתה מתכוון לראשון לאוקטובר או לשני לאוקטובר?

פרופ' שמעון שמיר : לראשון ולשני.

פרופ' נדים רוחנא : גם בשני המקרים?

פרופ' שמעון שמיר : בשני המקרים.

פרופ' נדים רוחנא : כלומר השאלה שלך...

פרופ' שמעון שמיר : לראשון ולא כל שכן לשני.

פרופ' נדים רוחנא : אבל היא... השאלה שלך היא גם על הראשון?

פרופ' שמעון שמיר : כן.

פרופ' נדים רוחנא : גם על הראשון? אני חושב שבזאת... העניין פה שזאת שאלה שיכולה להישאל

במסגרת פוליטית וקונספטואלית שונה לחלוטין מהמסגרת הפוליטית והקונספטואלית

של האוכלוסיה הערבית, כלומר... ופה זה צריך לעורר בנו גם כמה שאלות. אני לא

מצאתי... אני לא מצאתי באוכלוסיה הערבית אנשים שלמשל העלו את השאלה הזאת,

ולכן אנחנו גם צריכים לשאול מדוע. אם זה היה לגיטימי...

פרופ' שמעון שמיר : שאלה טובה.

פרופ' נדים רוחנא: זאת שאלה טובה, אם באוכלוסיה הערבית עצמה זה היה לגיטימי ומקובל, ונחשב כמשהו שבמסגרת החוק, במסגרת המחאה הלגיטימית וזאת הבעה של הזדהות עם קבוצה כאזרחים ומשתמשים בזה... בזכותם... בזכויותיהם כאזרחים, להשתמש ב... לצאת במחאה, אני האמת רואה שהמנהיגות פה עשתה את מה שהיא היתה צריכה לעשות, את מה... אני הייתי אומר את זה ככה, המנהיגות פה עשתה את מה שהאוכלוסיה הערבית ציפתה ממנה לעשות כמנהיגות אחראית... אחראית, באחד לאוקטובר. השאלה על שני באוקטובר, זאת יכולה להיות שאלה שיש בה... כלומר יש בה משתנים אחרים ויש בה נתונים אחרים. בראשון לאוקטובר... ואנחנו גם, פרופסור שמיר, רואים את התגובה של האוכלוסיה הערבית להחלטה... להחלטה מהסוג הזה. בשני לאוקטובר יש משתנים אחרים, אבל לדעתי המנהיגות ביטאה את אחריותה כלפי האוכלוסיה שלה במסגרת החוק למדינה שבה הם אזרחים, אין כל סימן... אין כל סימן במה שעשתה המנהיגות... אין כל סימן שהם התכוונו או עודדו אלימות, או ציפו לאלימות מהסוג הזה מה... במקרה הזה מהמטרה.

פרופ' שמעון שמיר: וביום השני, אחרי שהם ידעו כבר שההפגנות והשביתות מתפתחות להתפרעויות? כאן כבר אי אפשר לומר: "הם לא ציפו", הם ידעו שהסכנה קיימת, אז מתעוררת השאלה האם הם חשבו שההתפרעויות זה דבר רצוי?

פרופ' נדים רוחנא: ביום השני אנחנו כבר... כלומר אני קראתי את העדויות של כמה מהמנהיגים הערביים, כולל המוזהרים ואנחנו שמענו את הניתוח של ה... בישיבה הקודמת. ביום השני אנחנו היינו במצב של הסלמה. אין כל תיאור אחר לתאר את היחס בין מה שקרה באוכלוסיה הערבית לבין סוכנויות החוק, אלא... לבין ישראל, אלא כמצב של הסלמה שבו שני הצדדים התנהגו התנהגות הסלמתית או התנהגות שאפשר להסתכל עליה (לא

ברור) של הזמן, אבל אנחנו פה מסתכלים... יש פה הנחה מעניינת, שאנחנו מסתכלים על המנהיגות הערבית כמנהיגות של... כאילו שהערבים בישראל, יש להם מדינה ויש להם סוכנויות... יש להם מנגנוני חוק ויש להם מנגנוני משטר וכו'... אנחנו צריכים גם להתייחס לאיך ועדת המעקב עצמה עובדת ולזרמים הפוליטיים השונים בתוך ועדת המעקב. ביום השני לא היה בסיס למנהיגות הערבית להניח שהמשטרה תעשה מה שעשתה ביום הראשון. אני דווקא... כלומר הדרך שבה אני מסתכל עליה היא שאחרי שידעו שביום השני המשטרה ממשיכה בהתנהגות הזאת וידעו, למדו שמהו קורה בישראל, משהו קורה במשטרת ישראל, משהו קורה בממשלת ישראל, משהו קורה ביחס של האוכלוסיה היהודית בישראל כלפי האוכלוסיה הערבית... אולי בגלל מה שהתפתח בגדה המערבית ובעזה, אולי בגלל ההתפרצות הגדולה, אבל הם למדו שמהו שונה. זה לקח להם יומיים ללמוד וכשהם למדו, האחריות שלהם היתה להפסיק את ההתנהגות הזאת ואכן הם ככה עשו. אני ככה הייתי מסתכל על זה. יום אחד הוא לא... זה לא עניין של "שני הרוגים אינם מספיקים" או "שלושה הרוגים אינם מספיקים", ההפתעה מההרג הזה היא כל כך עצומה, שהיה קשה לצפות שיהיה עוד פעם דבר כזה, ועוד פעם – זאת לא ממשלה שיושבת, שיש לה משרדים ומנגנונים וארגונים, אלה קבוצה שכל אחד וראשי... כפי שאתה שאלת בשאלה הקודמת, ראשי מועצות מקומיות הנבחרים על בסיס, לפעמים חמולתי ועדתי וכו'... חברי כנסת, ראשי (לא ברור) ושהם נפגשים פעם כל ככה זמן ולומדים את העניין... לומדים את העניין מחדש. דרך קבלת החלטות איננה דרך קבלת החלטות של ממשלה שהיא יושבת ויש לה את הנתונים בפניה, ויש לה... לממשלת ישראל יש את הדו"חות של השב"כ, יש את הדו"חות מהשטח, יש את ההערכות. לועדת המעקב, אין לה את ההערכות, חוץ מההערכות שאנשים עושים פה ושם, אין לה את

המנגנונים, זה אפילו לא מנגנון... אתם ביקרתם... אני מקווה שאתם ביקרתם וראיתם, אין לה מקומות, אין לה... כלומר מבחינה פיזית אפילו, אין לה את ה-resources, אין לה את המשאבים, אין לה את כוח האדם לעשות את הניתוחים מהסוג הזה.

עו"ד ג'בארין : לא, כעובדה יש להם פקיד אחד... ועדה המעקב... פקיד אחד.

פרופ' נדים רוחנא : אנחנו נצטרך... כלומר זאת לא ממשלה, זאת לא אוטונומיה, הערבים בישראל, אין להם אוטונומיה.

פרופ' שמעון שמיר : הנקודה היא ברורה, בעצם מה שאתה אומר לנו שבגלל המגבלות האלה על ועדת המעקב, הן באמת מגבלות ברורות, הם לא יכלו לעשות את כל מה שהם היו צריכים לעשות.

פרופ' נדים רוחנא : לא, לא, לא. לא, לא, לא. זה לא מה שאני אומר, פרופסור שמיר, זה מה שאתה אומר...

פרופ' שמעון שמיר : לכן...

פרופ' נדים רוחנא : אני אומר שתנאים הקיימים, במצבים... אני לא רוצה... לוועדת המעקב, בתנאים הקיימים, בתנאי השטח הקיימים ובקשר שיש להם עם אוכלוסייתם ובתנאים הפיזיים המצומצמים והמשאבים המצומצמים, הם עשו את ההחלטות שציבורם חשב וחושב שהן ההחלטות האחראיות ושהם עצמם עדיין חושבים שהן ההחלטות האחראיות.

פרופ' שמעון שמיר : ומה אתה חושב?

פרופ' נדים רוחנא : אתה רוצה באמת לשאול אותי כ...?

פרופ' שמעון שמיר : כן, כן. אנחנו כל הזמן חוזרים לאותה השאלה, וכאשר אתה מנתח ואתה אומר : "אני מבין מדוע הם פעלו, כפי שהם פעלו", האם אתה אומר לנו שאתה מבין את זה,

כאקדמאי, או שאתה אומר: "אני מאשר את זה, כך באמת היה צריך לקרות וכך היה צריך להזדהות לא רק עם ההפגנות, אלא גם עם ההתפרעויות"?

פרופ' נדים רוחנא: תשמע, פרופסור שמיר, אני אתן לך תשובה אולי בשני מישורים. במישור של מישוהו שמסתכל על התפתחות של זהות קולקטיבית, של מיעוט שמנסה להתמודד עם קיפוח והמצב של המנהיגות, יש לה את המחויבות לעבוד עם האוכלוסייה שלה, להעלות את ערכה ואת כבודה העצמי, ואת מקומה בחברה, לדעתי לא היה למנהיגות הערבית כל דרך אחרת של התנהגות. באוקטובר, הראשון, ולדעתי גם באוקטובר, השני. לא היו למנהיגות הערבית אופציות אחרות מהשיקולים שאני...

פרופ' שמעון שמיר: טוב, נדמה לי שאנחנו כבר מתחילים לדבר במעגלים. אני רוצה לשאול אותך כמי שמומחה לחברה הערבית בארץ, אמרת שבאירועי אוקטובר כל החברה יצאה להביע את מחאתה. אנחנו שמענו הרבה דווקא על איזה שהיא התפצלות, כלומר שאלה שהיו פעילים היו דווקא הדור הצעיר והמבוגרים הרבה פעמים עמדו בצד, לפעמים הזדהו, לפעמים הסתייגו, הרבה אמרו גם שהם ניסו לעצור את הצעירים... כלומר אם אתה רואה פה איזה שהיא אבחנה בין חלקים של החברה מבחינת ההשתתפות במחאה הזאת? פרופ' נדים רוחנא: כן, אני הייתי רואה אבחנה בצורת ההשתתפות. אני הייתי רואה אבחנה בצורת ההשתתפות... דרך אגב האימרה של החברה, הכוונה היא שלרוב החברה ואני יודע שיש מישהו...

פרופ' שמעון שמיר: ודאי.  
פרופ' נדים רוחנא: כן. לדעתי אפשר לצפות שחלקים בחברה, כלומר... למשל מבוגרים לעומת צעירים, שדרך הבעת המחאה תהיה שונה, כלומר אולי לא לסגור רחובות או להימנע מעימותים, או דברים מהסוג הזה, כלומר היו אנשים... אולי רוב האנשים היו מעדיפים

את זה, אבל אני הייתי אומר שההבדלים בשכבות השונות... בקבוצות השונות בתוך החברה, הם אינם בצורך להביע את המחאה – לא, הם אולי בצורות... בצורה של הבעת המחאה.

פרופ' שמעון שמיר: כל הדיון שלנו פה על הצורה של הבעת המחאה... מעולם לא עלה ספק בזכות של...

פרופ' נדים רוחנא: לא, עלה ספק...

פרופ' שמעון שמיר: להביע מחאה לגיטימית. אנחנו יושבים משום שהיתה מחאה בלתי לגיטימית ושום שהיתה תגובה בלתי לגיטימית.

פרופ' נדים רוחנא: לא, אני מבין את מה שאתה אומר, לא שאני מסכים... אבל יש... כלומר היו שאלות למשל... בקריאה של העדויות היו שאלות על הסתה של המנהיגים, כלומר יש מעין הנחה סמויה שהמנהיגים הסיתו את ה... לכן אני אומר שהיתה הסכמה בתוך החברה עצמה שיש צורך בהבעת המחאה... לכן אני...

פרופ' שמעון שמיר: דיברת כאן על הצורה שבה המשטרה, אולי יותר מהמשטרה, ראו את התמורות בחברה הערבית והשתמשו במונחים של "הסתה" ו-"הקצנה" ולדעתי אתה באמת צודק בכך כשאתה אומר שמשתמשים במילה "הסתה" בהקשר הזה, זה מתוך הקונסנזוס היהודי הציוני במדינת ישראל, אבל אני לא כל כך בטוח לגבי מה שאתה אומר על ההקצנה. אם תביעות פוליטיות אופייניות במגזר הערבי הציגו מטרות מאוד מוגבלות ב... נאמר בעשורים הראשונים של המדינה, חלוקת משאבים, משרות, תעסוקה וכדומה, יותר מאוחר התביעות הן לשנות את אופייה של מדינת ישראל... אולי זה לפחות רדיקליזציה, אתה מוכן לקבל את המונח הזה? עולות תביעות רדיקליות יותר.

פרופ' נדים רוחנא: לא, אני הייתי שם את זה במונחים שלי, אני הייתי שם את זה במונחים של התעוררות לאומית או התעוררות הזהות, או חזרה ל... או עלייה במודעות. אני הייתי אומר שזה לקבוצה, זה עלייה במודעות של הקבוצה, במודעות הלאומית של הקבוצה ולכן השאלה פה... השאלה פה, פרופסור שמיר, היא אם בדרישות האלה של הקבוצה הערבית יש איום, האם הקבוצה הערבית מאיימת על ה... כלומר מתנגדת בהכרתה למדינת ישראל או לא? ולדעתי כל הדרישות האלה, כולל הדרישות הנקראות רדיקליות, כמו למשל להיות מדינה של כל אזרחיה או מיעוט לאומי עם זהות לאומית נפרדת עם מוסדות לימודיים נפרדים... לדעתי התביעות האלה אינן מתנגשות עם מדינת ישראל, עם הכרתם במדינת ישראל, הן מתנגשות עם הכרתם או... הן מתנגשות עם ישראל כמדינה יהודית וציונית, לכן מבחינתם הם... מבחינתם הם, הם בעצם עושים את ה... הם מחפשים דרכים לבטא את המודעות הלאומית שלהם במסגרת הכרתם במדינת ישראל ולדעתי זה משהו שניתן להערכה, האמת, כלומר ניתן להערכה במובן של...

פרופ' שמעון שמיר: (לא נשמע)

פרופ' נדים רוחנא: כן...

פרופ' שמעון שמיר: במסגרת הכרתם במדינת ישראל, אבל תוך שאיפה לשנות את הגדרתה?

פרופ' נדים רוחנא: נכון, אתה צודק...

פרופ' שמעון שמיר: אז זה בעצם... מה משמעות המילה "רדיקלי" – תביעה רדיקלית היא תביעה שרוצה לשנות את הדברים מן השורש, זאת אומרת בניגוד לבקשה לתעסוקה ולמשאבים, ולסיוע למועצות המקומיות, רוצים לשנות את הגדרת המדינה, זאת תביעה יותר רדיקלית, אז תחליף את המילה "הקצנה" ב-"רדיקליזציה" ואני חושב שיהיה לכם מכנה משותף.

פרופ' נדים רוחנא : לא, לא יהיה לנו מכנה משותף, לא, פרופסור שמיר, זה משהו שונה לחלוטין, זה...

פרופ' שמעון שמיר : אתה לא רוצה מכנה משותף עם המשטרה?

פרופ' נדים רוחנא : לא.

פרופ' שמעון שמיר : לא...

פרופ' נדים רוחנא : אני לא רוצה... אני לא רוצה... יש המון סיבות, כלומר אני... אני יכול להגיד שיש

רדיקליזציה בהשוואה... כלומר הדרישות של הערבים עכשיו בהשוואה לדרישות שלהם

בשנות החמישים הראשונות, הם... ההבדל הוא רדיקלי, אפשר להגיד דבר כזה, אבל ב-

"הקצנה" יש... כלומר יש טעם, יש הנחה פוליטית...

פרופ' שמעון שמיר : יש איזה נימה נורמטיבית?

פרופ' נדים רוחנא : כן...

פרופ' שמעון שמיר : אני מסכים איתך.

פרופ' נדים רוחנא : ולכן העניין.

פרופ' שמעון שמיר : כן, לגבי התמורה הזאת, שנקרא לה... נקרא לה ככל שנקרא לה, אתה זוכר את

המאמר שלך ב-(לא ברור) על 'Crisis of Minorities'?

פרופ' נדים רוחנא : אני זוכר את המאמר. אני שמח שאתה זוכר את המאמר שלי.

פרופ' שמעון שמיר : אני זוכר אותו, אני קורא את (לא ברור) את המאמר...

פרופ' נדים רוחנא : כן, זה על מישהו אחר, דרך אגב.

פרופ' שמעון שמיר : אתה מסיים אותו בנימה מאוד-מאוד פסימית, אתה אומר שגם אם מדינת ישראל

תספק את הדרישות או תספק דרישות של החברה הערבית בתחום המשאבים ובתחום

היחס השוויוני, זה לא ימנע את התהליך של העמקת הדרישות לשינוי אופייה של המדינה

כמדינה אתנו-לאומית וזה יוליך למשבר ולהתפרצות אלימה משני הצדדים, זה מה שקרה באוקטובר?

פרופ' נדים רוחנא: אני אמרתי שזה יוליך למשבר, אני לא חושב...

פרופ' שמעון שמיר: זה ציטטה אני מצטט לך: "התפרצות אלימה משני הצדדים".

פרופ' נדים רוחנא: אני...

פרופ' שמעון שמיר: אני עושה שיעורי בית.

פרופ' נדים רוחנא: אני מאוד סומך על שיעורי הבית שלך מההיכרות הקודמת שלי איתך, אבל אני לא זוכר שאנחנו אמרנו במאמר הזה "התפרצות אלימה", אבל... אני...

פרופ' שמעון שמיר: "Possible violent outbursts on both sides". אתה בניתוח מתחיל בכך שיש שתי אפשרויות, אבל בסוף אתה מאמץ את האפשרות השנייה...

פרופ' נדים רוחנא: מאמץ או אומר שיש אפשרות כזאת?

פרופ' שמעון שמיר: של משבר.

פרופ' נדים רוחנא: שיש אפשרות כזאת?

פרופ' שמעון שמיר: "elevating the ethnic structure of the state, the top of agenda the arab citizens of Israel, this is likely to develop into a crisis".

פרופ' נדים רוחנא: likely?

פרופ' שמעון שמיר: אז זה...

פרופ' נדים רוחנא: כן, כן...

פרופ' שמעון שמיר: זה קודם כל לטובתך, כי אתה חזית את מה שיתרחש, אבל אני שואל על ה... אני שואל על הניתוח, משום שזה גם משליך על העתיד, זאת אומרת אם אתה אומר שאנחנו

הולכים כאן באופן בלתי נמנע למשבר, שאי אפשר למנוע אותו על ידי יחס שוויוני יותר ועל ידי משאבים, כי לא זאת הבעיה, הבעיה היא, היא בעיה של ההגדרה האתנית הלאומית, אז התחזית היא מאוד קודרת.

פרופ' נדים רוחנא: טוב. אז בוא... רק בשביל שיהיה ברור לי לפחות על מה מדובר... כן, במאמר הזה קולגה שלי ואני, וגם במאמרים אחרים שלי, אני טענתי שהיחסים בין מדינת ישראל לבין אזרחיה הערביים הולכים לקראת משבר. היחסים הם יחסים משבריים... דרך אגב, גם המשטרה מסכימה עם זה, אבל מנקודת מבט אחרת, הדו"ח ש... מה שמו... הדו"ח שרבינוביץ' משנת 94, הדו"ח של...

פרופ' שמעון שמיר: של לוי.

פרופ' נדים רוחנא: של מר לוי, כן, כבר משנת 94... אנחנו לא ידענו, הם ידעו בשנת 94. בכל מקרה הניתוח הוא... אתה צודק, שהניתוח שלי ושל הקולגה שלי היה שהיחסים בין מדינת ישראל לבין אזרחיה הערבים יכולים ללכת לקראת משבר וילכו לקראת משבר, אלא אם מדינת ישראל לא תסתפק בעניין של משאבים, בעניין של לשפר את המשאבים ואת השוויוניות בעניין המשאבים, אלא בעניין של הגדרתה של מדינת ישראל. אני פה צריך להיות ברור לחלוטין, אני חושב שיש קונפליקט... קונפליקט, אני משתמש במילה הזאת, בין הגדרתה של מדינת ישראל כמדינה יהודית לאומית, יהודית ציונית לבין שוויון של האזרחים הערביים במדינה של כל אזרחיה או במיעוט לאומי. דרך אגב, פרופסור שמיר, זה היה... התיזה הועלתה בזמן שהאקדמיה הישראלית דיברה על יחסים נורמליים, על נורמליזציה, כפי שראית במחקר, שהערבים בישראל קיבלו את הזהות הישראלית שלהם והכל בסדר גמור וכו'... והמשטרה דווקא לא בדיוק קיבלה את הטענה הזאת של... אז אתה צודק בזה שאני אומר שיש משבר ושהמשבר הולך... איננו נמנע, הוא בלתי נמנע,

אלא הם יהיו... אלא אם ישראל תדבר עם המיעוט הערבי בישראל על מהותו של שוויון ומהותה של זהות המדינה, ומהות מעמדו של המיעוט הערבי פה. עכשיו, אלימות... אולי נאמר שם במקרה ש... "ייתכן שזה יוביל לאלימות", אני עדיין חושב שאולי זה יוביל לאלימות, אני לא בטוח. אני אישית לא חשבתי שתהיה... הניתוח... אם אתה שואל אותי על...

פרופ' שמעון שמיר: אתה מציג את זה כאפשרות?

פרופ' נדים רוחנא: כאפשרות, כאפשרות... אני אישית חשבתי שהערבים בישראל ילכו לקראת civil disobedience כל הזמן, אני חשבתי שהערבים בישראל, דרך המוסדות שלהם ודרך ה- (לא ברור) שלהם וכו', יפתחו גישה של civil disobedience אם זה יגיע לשם ולא העניין של אלימות, לא בדרכים של אלימות... זה עניין אחר. האם המשבר הזה נמנע או בלתי נמנע, inevitable או לא, לדעתי המשבר הזה הוא בלתי נמנע, אלא אם ישראל תהיה מוכנה... תיתן סימנים, תיתן clues למוכנות, תגיד לאוכלוסיה הערבית שבשלב מסוים: "בואו עכשיו נדבר על משאבים. אנחנו נדבר עכשיו על משאבים, אבל תדעו שבשלב מאוחר נדבר על הדברים האחרים, על זהות המדינה ועל שוויון, ועל מעמדכם במדינה", כלומר אם זה מותנה בזמן למשל...

פרופ' שמעון שמיר: אני מבין את הטענה.

פרופ' נדים רוחנא: זאת הטענה, אחרת זה בלתי נמנע.

פרופ' שמעון שמיר: אם ציפית ל-civil disobedience, אז ודאי מאוד-מאוד התאכזבת מאירועי

אוקטובר?

פרופ' נדים רוחנא: אני באמת...

פרופ' שמעון שמיר : שגלשו לאלימות...

פרופ' נדים רוחנא : כן, אני האמת לא כל כך... לא... זה תלוי באיך רואים את אירועי אוקטובר. אני...

לדעתי ההסלמה שקרתה באוקטובר, היא בפתיחת... בהרג הראשון, לדעתי מה שמסלים

את ה... כלומר אתם שמעתם מהעדים שלכם וכו'... ההרג הראשון, האדם הראשון

שנהרג, מסלים את מערכת היחסים... את מה שקורה...

פרופ' שמעון שמיר : זאת אומרת היה הרג ראשון ואחר כך היתה אלימות?

פרופ' נדים רוחנא : אני הייתי אומר שכל האלימות, אם היתה אלימות מהצד הערבי, אפילו זריקת

אבנים, היא אלימות במסגרת שמשטרה ומדינה, וממשלה צריכה לעשות את כל

האפשרויות לא להגיב אליהם בהרג... לא בהרג.

פרופ' שמעון שמיר : זאת לא...?

פרופ' נדים רוחנא : בבקשה?

פרופ' שמעון שמיר : זאת לא תשובה לשאלה שלי, אדוני מבין...

פרופ' נדים רוחנא : אז מה השאלה שלך?

פרופ' שמעון שמיר : השאלה שלי היתה האם אתה אומר... אני מתייחס לתשובתך הקודמת,

שהאלימות התחילה כתוצאה מן ההרג הראשון, כלומר עד שהמשטרה או מי שלא

יהיה... או נאמר עד שלא נפל ההרוג הראשון, לא היתה אלימות? זה מה שאמרת.

פרופ' נדים רוחנא : אני הייתי אומר ככה, שעד שלא נפל ההרוג הראשון, מה שקרה בין המפגינים לבין

המשטרה, ולבין זרועות ה... לבין המשטרה, הוא במסגרת של מחאה מקובלת, הוא

במסגרת של מחאה...

פרופ' שמעון שמיר : בלי אלימות?

פרופ' נדים רוחנא : לא, גם האלימות... לא, אני... גם אם היתה אלימות, זאת אותה אלימות של מפגינים במקרים אחרים שמתמשים באלימות, כלומר זריקת אבן... אני לא... אני לא אומר שזריקת אבן איננה אלימות, אבל צריכים להסתכל על הקונטקסט, זריקת אבן יכולה להיות אלימות התשובה אליה איננה צריכה להיות הרג. זה מה שאני אומר. אנחנו... אין לי בעיה לקרוא לזריקת... כשמפגינים משתמשים בשיטות...

פרופ' שמעון שמיר : שאלה אחרונה. הממשלה נתנה הוראה למשטרה להרוג ערבים?

פרופ' נדים רוחנא : אני לא חושב שהממשלה נתנה... אני לא יודע אם הממשלה...

פרופ' שמעון שמיר : אז מדוע אתה כותב דברים כאלה?

פרופ' נדים רוחנא : מה?

פרופ' שמעון שמיר : אני מחזיק בידי פה את המאמר שפרסמת ב-'Alharam Weekly'...

פרופ' נדים רוחנא : כן, תגיד...

השופט תאודור אור : הגענו רחוק כבר...

פרופ' נדים רוחנא : לא, בסדר.. אני אמרתי שהממשלה נתנה הוראה? תקרא לי את הציטוט, פרופסור שמיר.

פרופ' שמעון שמיר : "Arabs" ... אתה מדבר על הבחירות, "Arabs boycotted the Israeli elections"

last February because they could not support Barak, under whom the police

"received their orders to kill

פרופ' נדים רוחנא : "המשטרה קיבלה מברק הוראות להתמודד עם המפגינים. המשטרה הרגה ערבים

בהוראת... המשטרה הרגה אזרחים ערביים בהוראה של הממשלה". אני אוכל להסביר

את זה, אני רוצה שזה יהיה ברור לחלוטין ואם... זה לא משתמע מהמאמר שלי ב-

'Alharam Weekly', אני רוצה שיהיה ברור: כאשר המשטרה מתעמתת עם מפגינים והורגת, האחריות על ההרג הזה בא מהמישור הממשלתי. ברק... אני לא יודע מה אמר ברק ובן עמי למשטרה, אני אתפלא אם אמרו להם "תלכו להרוג ערבים", אבל אני לא אתפלא מקריאת דו"חות המשטרה והמנטליות המשתקפת מדו"חות המשטרה האלה, שצריכים... אני מצטער שאני לא העליתי כמה מהם... צריכים... "הערבים צריכים לדעת שהם הולכים לקראת תהום"... מה זאת אומרת "ערבים צריכים לדעת שהם הולכים לקראת תהום", איזה תהום הולכים ערבים? מה זה תהום לערבים? איך לפרש את זה? במנטליות הזאת הצווים לתת למשטרה להשקיט את השטח... וכשברק אומר... אני לא זוכר את הציטטה שלו בדיוק... כשברק אומר: "אני תומך במשטרה", אחרי ששני אנשים נהרגו או לפני ששני אנשים נהרגו, אני חושב שאלה יכולים להתפרש על ידי המשטרה כי "אנחנו צריכים לעשות את הכל בשביל להשקיט את השטח" וזה... והתוצאה.. במבחן התוצאה, זה להרוג שלוש עשרה אזרחים.

פרופ' שמעון שמיר: זאת טענה, אבל חבל שכתבת משהו אחר. תודה רבה.

פרופ' נדים רוחנא: בבקשה. רק הערה אחת, אני רוצה ש... כלומר, אני חושב שיש לך פה... כלומר אתה צודק, שבמה שאתה ציטטת... לכן אני הופתעתי מ-'Alharam Weekly', זה מה שאני אמרתי עכשיו, הכוונה שלי היא מה שאני אמרתי... כלומר ההסבר שלי עכשיו. השופט תאודור אור: אנחנו שמענו קודם שפוליטיקאים מתבטאים לפעמים בעמימות, ככה באמביוולנטיות...

פרופ' נדים רוחנא: לא, זה... (לא נשמע – מדברים יחד)

השופט תאודור אור: אדוני איש אקדמיה... כן, בבקשה.

השופט האשם חטיב: כן, פרופסור רוחנא, למעשה השאלה שלי היא, הייתי אומר כללית ואולי במידה מסוימת אפילו מנותקת מאירועי אוקטובר. כאשר אתה דיברת על הזהות הקולקטיבית של המיעוט הערבי בישראל, ציינת שני מרכיבים, המרכיב של הזהות הפלשתינאית ההיסטורית והאזרחות הישראלית ובמצב בו אנו חיים אין ספק שקיים מתח, הייתי אומר, מתמיד בין שני הזהויות האלה. האם אתה רואה אפשרות ליישב כך ששתי הזהויות האלה יחיו ביחד ומה הצעדים או המעשים שלדעתך צריך לעשות הן מצד השלטון, הן מצד האזרח הערבי או המנהיגות של האוכלוסיה הערבית?

פרופ' נדים רוחנא: כבודו, אני רוצה להיות בטוח שאני מבין את השאלה. האם יש... האם ניתן לעשות משהו מצד... כלומר מה... הכוונה היא שמצד מי?

השופט האשם חטיב: מה השלטון צריך לעשות מצדו, כדי שהזהויות האלה יוכלו לחיות ביחד ומצד שני מה ניתן לצפות בכל זאת שהאזרח הערבי יעשה כדי שהזהויות האלה יוכלו לחיות ביחד?

פרופ' נדים רוחנא: כן, אני... אני כל הזמן חשבתי שבמסגרת... בתוך מדינת ישראל, אפשר בהדרגתיות להגיע למצב ששתי הזהויות האלה יכולים לחיות ביחד. במצב הפוליטי הקיים היום, כאשר אין פתרון... לא קיים פתרון, לא שאין פתרון בעתיד, לא קיים פתרון עכשיו לבעיה הפלשתינית, אני חושב ש... לפי ראייתי, קשה מאוד להגיע למצב שבו שני המרכיבים האלה יכולים לחיות ביחד, כל עוד העניין הפלשתיני הרחב לא מגיע לפתרון. במה מדובר – למשל אם יש מדינה פלשתינית בגדה המערבית בעזה, או פתרון... כל פתרון המקובל על הפלשתינים... לדעתי אז אפשר להתחיל ולדבר על אפשרויות בהסדרים ומערכות של יחסים בין האוכלוסיה הערבית לבין המדינה שבה אפשר לשלב את הזהויות ביחד ואפשר, יש כמה דרכים, יש המון דרכים בעצם, של... כלומר הסדרים מהסוג הזה, אבל במצב בנוכחי, במצב הקיים, לדעתי זה נעשה יותר ויותר קשה. אני דרך

אגב גם שמתני לב שבדו"חות המשטרה בעניין הזה היתה חרדה או דאגה שמה שיקרה בגדה המערבית ובעזה, כלומר רשות פלשתינית או שלטון פלשתיני, ישתקף בצורה שלילית ביחסים בין פלשתינים והמדינה בישראל ואני לא שותף לזה, אני... האמת שאני לא שותף לדעה הזאת. אני חושב שהדעה הזאת באה מתוך התפיסה של ההקצנה... מתוך התפיסה של ההקצנה, מתוך תפיסה מצומצמת של להסתכל על האזרחים הערביים תוך פריזמה ביטחונית מצומצמת.

השופט האשם חטיב: אולי בהקשר לא כל כך רחוק, עם עניין של הגדרת המדינה כמדינת היהודים, האם לדעתך ניתן למצוא פתרון בכל זאת לסוגייה של השייכות של הקולקטיב הערבי לאזרחי, מבלי לבטל את העניין שמדינת ישראל היא מדינת היהודים... למשל עלו מחשבות: "מדינת היהודים ומדינת אזרחיה הערביים", לא כהגדרה... כהגדרה שכוללת גם את העם היהודי, אבל כוללת גם אזרחיה הערביים, איך אתה רואה את האפשרות הזו?

פרופ' נדים רוחנא: עכשיו, פה בשני מישורים, המישור האחד זה מה ש... ההערכה שלי של מה הציבור הערבי מקבל ואני בשמחה אגיד לך גם את דעתי האישית, לפעמים שניהם שונים אחד מהשני. אני חושב שבציבור הערבי אתה תמצא... גם המחקר שלי מראה, שיש אנשים שמוכנים לקבל נגיד... לא שהם כבר עכשיו במצב שהם יכולים... שהם יכולים לבחור מה הם רוצים...

השופט האשם חטיב: אף אחד עוד לא הציע להם, אבל בהנחה... בהנחה שתבוא הצעה כזאת.

פרופ' נדים רוחנא: כשנשאלת השאלה הזאת, יש אנשים... יש אנשים שהיו אומרים שדרך אחת לפתור את הבעיה היא בדרך של, נגיד, הגדרת ישראל כמדינה... מדינת העם היהודי ואזרחיה הערביים. דרך אגב, זאת ההצעה... ההצעה הזאת הוגשה כשתוקן חוק יסוד

הכנסת 7 א' על רשימת הבחירות שלא תרוץ לכנסת, אלא תקבל את מדינת ישראל כמדינת העם היהודי, אני חושב שפלד... מר פלד מ-ה'רשימה המתקדמת לשלום', הציע ש... להוסיף ב-"מדינתו של העם היהודי"... מה הציע פלד – "של העם היהודי ואזרחיה הערבים" וזה לא התקבל בכנסת, כלומר המסר היה ברור שתוך הדחייה של זה, אנחנו אומרים לציבור הערבי שזאת מדינתו של העם היהודי בלבד, אבל מה שאני אומר שיש... אפשר למצוא אולי קבוצות, זרמים פוליטיים שהיו מקבלים את זה. לדעתי יותר ויותר זרמים פוליטיים בחברה הערבית והחברה הערבית בכלל, איננה רוצה להתפשר על זה... איננה רוצה להתפשר על זה... עוד פעם, היא לא במעמד שהיא יכולה לקבוע, אבל זה עניין... נחזור עוד פעם לעניין של זהות, כלומר כאשר מישהו אומר שזה לא המקום של... או זה מקום של מישהו אחר ולא המקום שלי, כפי ההגדרה... עם ההגדרה של המדינה כמדינתו של העם היהודי, אז בעצם אנחנו חוזרים לשאלה הזאת של מדינה יהודית וציונית. אני מודע להרבה ניסיונות באוכלוסיה הערבית ובאליטה הערבית של מה לעשות, מה להציע, איזה נוסחאות, איך לחשוב על העתיד של ערבים בישראל ואלה הם ניסיונות רציניים של אנשים שבאמת מעוניינים לפתור, לבוא עם משהו שיכול לפתור את הבעיה. דעתי האישית שהציבור הערבי בישראל הולך לקראת קבלה של שוויון מלא ועם זה שכבר ההנחיה בהתנהגותו הפוליטית והקבוצתית הוא שוויון... ובמקרה הזה הנוסחה שכבודך הציע איננה... לא תהיה מקובלת. אני אישית, אם אתה שואל אותי אישית, אני גם אשמח לענות לך אישית, אבל זה מעבר ל...

השופט האשם חטיב: טוב. תודה לך, מר...

השופט תאודור אור: אולי אני אתחיל באמת מהשאלה האחרונה. אני כל הזמן, כשאני שומע את אדוני ואחרים, וקורא חוות דעת, אני שואל את עצמי... בין היתר אנחנו מבררים מה קרה

באוקטובר, אנחנו מנסים לברר גם אם יש איזה שהוא עתיד ורוד שאפשר להציע, אולי ההמלצות שלנו יכולות לעזור משהו. כשאני שמעתי היום את אדוני וגם בתשובה עכשיו לחברי לגבי מה חושב המגזר הערבי, אני בעצם... נדמה לי שהפתרון היחיד שאפשר להציע, שהמגזר הערבי יקבל, זה שהועדה תמליץ... אני אומר את זה במרכאות כמובן, שתבוטל המדינה היהודית, תהיה מדינה דמוקרטית ולא תהיה מדינת יהודית, אחרת... אם לא מחר, לא מחרתיים... לאורך זמן אין פתרון. אני מוכרח להגיד שזה קצת מייאש.

פרופ' נדים רוחנא: אני... כבודך, אני יכול להציע משהו אחר...

השופט תאודור אור: אני לא שואל את דעתו של אדוני, אני אומר לגבי העמדה של המגזר כפי שאדוני הציג אותה, כלומר שוויון מלא, אם לא זה, אז מתישהו, אם לא מחר, לא מחרתיים...

פרופ' נדים רוחנא: מה רע בשוויון מלא, "אם לא מחר, אז מחרתיים"?

השופט תאודור אור: אני... אני לא אומר שזה רע או לא, אני כרגע שואל את אדוני... אנחנו חיים כרגע במדינה יהודית דמוקרטית, הדברים האלה מעוגנים כיום בחוק, מר... ויכול להיות שמה שאדוני אומר שהמגזר... זה או לי פתרון, אינני יודע, אבל אני שואל את עצמי...

פרופ' נדים רוחנא: אולי מה?

השופט תאודור אור: אולי זה פתרון. אני אומר, אני שואל את עצמי מה המסר שאדוני אומר לנו כועדה: "אם אתם רוצים להמליץ משהו בעניין הזה, דעו לכם – לא מדינה יהודית"?

פרופ' נדים רוחנא: לא, אני אומר לכבודך שיש לי משהו להציע בהמלצה שהיא איננה... היא לא נשמעת כל כך פסימית, לזה התכוונתי. למשל, העניין של המלצה מהסוג של... מה שאתם רוצים להמליץ ביחס של... להתנהגות המשטרה, מה שאתם רוצים... בעניין הזה, שהאוכלוסיה הערבית בשלב מסוים של יחסה עם מדינת ישראל, צריכה לשמוע

שהדרישה האוניברסלית של שוויון צריכה לקחת ברצינות, אני לא חושב שזה... כלומר  
שבשלב מסוים, שאחרי...

השופט תאודור אור: זה ניסוח קצת יותר מסולסל למה שאני התכוונתי קודם, זה... זה מה שאדוני  
חוזר ואומר. דבר אחד נוסף לא הבנתי, אדוני דיבר לגבי עמדתו של מר ראאד סלאח והוא  
אומר: "הוא מכיר במוסדות, הוא מכיר במדינה, הוא לא מכיר בה כמדינה יהודית". את  
ה-"לא מכיר בה כמדינה יהודית", זה אני רוצה להבין, כי אם אדוני אומר: "אנחנו  
צריכים לשאוף לשנות, אנחנו חושבים שזה"... זה אני איך שהוא יכול... כשאיפה, זה  
לגיטימי, כשזה נעשה במסגרת אם... השאלה אם זה יכול להיעשות היום במסגרת  
החקיקה הקיימת – אני לא מחווה דעה. יש לנו מספר הוראות בחוק שלא מאפשרות את  
זה נכון לרגע זה, אם אדוני רוצה, אני אקריא לו אותן.

פרופ' נדים רוחנא: לא, אני מכיר את זה.

השופט תאודור אור: סליחה?

פרופ' נדים רוחנא: כן, לא... אני מכיר את זה...

השופט תאודור אור: כן, אדוני כמובן מכיר. אז אני נניח הוא שואף ל... אבל הוא לא מכיר במדינה  
היהודית? זאת המדינה היהודית, היום, נכון לרגע זה, על פי דיניה. מה זה נקרא "הוא לא  
מכיר בה כמדינה יהודית"? יסביר לי אדוני, זאת אומרת שהוא לא מכיר במדינה הקיימת  
על פי הדין שלה, שאולי צריך לשנות אותה, אינני יודע... אדוני התבטא פה ביטוי קשה,  
כי אין מדינה אחרת, יש מדינה הזאת על מוסדותיה שהיא יהודית על פי חוקיה מאז  
הכרזת העצמאות. זה דבר קשה.

פרופ' נדים רוחנא : אני מוכן לקבל את כל מה שאמרת, רק שלפני שאני משיב על השאלה שלך, שיהיה ברור – הכוונה שלך שהוא לא מכיר במדינת ישראל כמדינה יהודית, אתה אמרת, אבל הכוונה היא למדינה יהודית ציונית.

השופט תאודור אור : שליחה, שליחה, שליחה... אנחנו מדברים על מדינה יהודית וכשאנחנו מדברים על מדינה יהודית, אנחנו יודעים למה אנחנו מתכוונים. העניין של ציונות תמיד מופיע... מוסיפים אותו כדי להוסיף משהו, איזה נופח נוסף. הנוסח של "יהודית" כולל בתוכו מדינה שקולטת את היהודים מכל העולם וזאת היתה מטרת הציונות... זה מתחיל להיות משחקי מילים, להערכתך.

פרופ' נדים רוחנא : כבודך, לא בשבילי, כלומר בשבילי "מדינה יהודית"... אני לא יודע אם לראד סלאח למשל, אבל לאנשים... לי ולאנשים כמוני, זה לא משחק מילים בכלל, כלומר אם למדינת ישראל היהודית יש...

השופט תאודור אור : מה אדוני מקבל כמדינה יהודית, שהוא מוכן לחיות בה... יוריד את ה-"ציונית".  
פרופ' נדים רוחנא : כן, למשל מדינה שהרוב בה שהוא רוב יהודי, קובע את הצביון, את התרבות, את ה... יש לו יותר משקל, more say, בקביעת התרבות והמשקל...

השופט תאודור אור : זה אדוני רק אמר שהרוב בדרך כלל קובע, זה אדוני לא אמר כלום.  
פרופ' נדים רוחנא : כן, לכן אני אומר שמבחינתי יש הבדל. הציונות זה לא עניין של להוסיף... מדינה יהודית ציונית, כלומר משמעה שהמדינה הזאת היא מדינתו של העם היהודי ולעם היהודי הזכות להקים בית מולדתו ובעצם, כבודך, גם שהמדינה האקסקלוסיבית, כלומר היא מדינתו האקסקלוסיבית של העם היהודי, רק לעם היהודי, לכן במקרה הזה הציונות מוסיפה... מוסיפה המון.

השופט תאודור אור: טוב. זה מתחיל להיות קצת משחקי... השאלה שלי אליך הנוספת, היא יותר הערה מאשר שאלה. יש לי הרגשה שאנחנו בכל הדיונים שלנו פה... הדבר הכי חשוב לי שנהיה על קרקע אחת מבחינה עובדתית כשאנחנו מדברים על אירועים אוקטובר.

פרופ' נדים רוחנא: כן.

השופט תאודור אור: אדוני כל הזמן בחוות דעתו, בעדותו, יוצא מהנחה: "היתה מחאה, המחאה לגיטימית, ההנהגה תמכה בזה... מובן מאליו". לו אלה היו העובדות, אז באמת הכל היה מובן מאליו, אלא שיש פה מחלוקת עובדתית קשה, רשומון ממש ואני כרגע לא מנסה לקבוע עובדות, אני מציג לאדוני את העובדות בהנחה שיש תזה עובדתית אחרת, מה שקרה... כך הציגו בפנינו, כך טענו בפנינו האנשים שפיקדו במשטרה, אנשים שהיו בעמדות מפתח, אנשים שהיו בשטח, עשרות אם לא מאות עדים ומה שהם מתארים, זה מצב אחר לגמרי – זה לא מחאה בלבד, זה מחאה שסגרה צמתים, שהשתלטה על מקומות, ששרפה מכוניות, שעצרה מכוניות ואם זה יהודים עשו... ואם זה ערבים, אז הוציאו אותנו החוצה והצילו את נפשו, שתפסו אנשים בצמתים ליד בית רימון... דברים מסוג זה, קשים, קשים מאוד ולא במקום אחד ולא בעשרה ביום הראשון... אנחנו מדברים ביום הראשון, לפחות חמישים מקומות כאלה, כלומר זה איזה תמונה שהארץ כולה גועשת, זאת אומרת זה תמונה... מדברים על משטרה, המשטרה בפה מלא אמרה: "אני לא הייתי מסוגלת להשתלט, לא היה לי כוח אדם, לא הייתי יכול להיות בכל המקומות ובמקומות שהייתי, תקפו אותי", זה לא זרקו איזה אבן ממרחק של מאה, אנחנו יודעים על האירועים, שמענו על האירועים, אירועים קשים מאוד, אז קודם כל ייצא אדוני מהנחה שזה לא איזה מחאונת, זה לא מחאה... זה לא מחאה, קודם כל קרה משהו על פי התזה הזאת ואנחנו לא בשלב קביעת עובדות בשלב זה, אבל אני מציע

לאדוני שיתייחס לעובדות האלה כמצע לחוות דעתו, והדבר השני שאני מציע לאדוני כעת... שוב פעם, שמענו לא אחד ולא שניים, ולא עשרה – רבים, ראינו הרבה מסמכים בעניין זה, שמה שקרה בראשון לאוקטובר לאור מה שקרה בשלושה הימים הקודמים, היה צפוי, מה שלא היה צפוי – כמובן מידת העוצמה. זה גם אי אפשר לצפות ואתה לא יכול לדרוש ממישהו שיצפה את זה, לא מהמגזר הערבי ולא מהמגזר היהודי...

פרופ' נדים רוחנא: כן.

השופט תאודור אור: אבל בעצם זה הלך לקראת זה... ככה... משהו unknown, אבל ברור שמסיבי יותר ממה שהיה עד אותו יום, הרבה יותר רציני והיה ברור לכולם, כולל המגזר הערבי, בעדויות בפנינו, אז זה לא... לא ידעו על מה הולכים, לא ידעו ביום... בשלושים לחודש מה. קודם כל צא לתוך הנחה... לצורך ארגומנטציה, שזה היה צפוי, לא מידת העוצמה, לא הממדים המדויקים, לא במקום זה או במקום אחר, אבל ידעו שהולכת להיות... במיוחד לצורך הדיון: "בומבה". הולכת להיות "בומבה" ומה שקרה בפועל זה היה... היו שתי "בומבות" ובמישור... במצב הזה המשטרה צריכה לדאוג לסדר בארץ. זה לא איזה... אדוני נתן את הדוגמה של שביתה בצרפת. בצרפת שובתים לא מחפשים שוטרים כדי להכות אותם, כדי לזרוק עליהם אבנים, ברזלים וכו', וכהנה וכהנה... השוטרים לא היו מטרה שם. היתה שביתה, מחאה, שוטרים באו, ניסו להסתדר כך או אחרת. כל ההשוואה זה ככה לא למן העניין. אנחנו שמענו פה במשך מספר רב של ישיבות איזה שהיא סיטואציה שכולם תיארו אותה והערבים אומרים: "לא צפינו, כל כך... לא יכולנו לדעת". זה לא התחיל בירייה... בירייה, כשזה היתה ירייה, זה כבר היה אחרי עשרות מקומות גועשים. אדוני פשוט, כשענה לחברי, ככה יוצא מתוך הנחה: "היתה מחאה והיתה ירייה, ואז התחיל ה"..." ייצא מתוך הנחה לצורכי ארגומנטציה לפחות בשלב זה,

שזה לא זה המצב ולזה יתייחס. "ידענו, יכולנו לדעת ועל אף זה קרה מה שקרה, לא מנענו את זה וכשזה קרה... וידענו שהולך להיות עוד יותר גרוע בשני – שוב אותו דבר". תמיד אפשר למצוא... גם דוקטור רבינוביץ' לפניך וגם אתה... אפשר למצוא, ללכת... למצוא איזה שהיא נוסחה... אם היינו יודעים ויכולים לצלם מה באמת חשבו האנשים בזמן אמת... אנחנו לא יודעים את זה... אבל מה שקרה הוא שהועמדו בפני סיטואציה, כפי שאמרתי לך והשאלה היא אם כל מה שאמרת, "מחאה" וזה... חל על סיטואציה כזאת?

פרופ' נדים רוחנא : זאת השאלה שלך, כבודו? (לא ברור) הערה?

השופט תאודור אור : סימן שאלה.

פרופ' נדים רוחנא : סימן שאלה... טוב, אני... כן, אני מודע, אני מודע לעניין הזה, אולי נחזור לזה עוד רגע... בקשר להערה שלך על האם היו יכולים למנוע, אני זוכר ב-76' כשהציבור הערבי, כשהמנהיגות הערבית רצתה שהערבים ישבתו והם עשו מאמץ עצום בשביל שהערבים ישבתו ולא כל המגזר שבת. המגזר איננו... אין פה... זה לא מצב שיש נציגות לגיטימית... לא, לא העניין של לגיטימי... נבחרת, אין נציגות נבחרת מטעם הציבור הזה, שיכולה לבקש מהציבור הזה להתנהג בצורה מסוימת והציבור שומע לה, זה לא המצב. אני לא חושב שה... לדוגמה, בשאלות הקודמות שלך גם, זה לא המצב שההנהגה היתה יכולה לבקש מהציבור והציבור היה אומר : "אתה יודע מה... יודעים מה – "Yes, sir", אנחנו שומעים להצעה הזאת"... יש לך נקודה, כבודו, וזה למה הם לא ביקשו, למה הם לא אמרו ש... זה... על זה גם יש תשובה, אבל ההנחה שההנהגה היתה יכולה לבקש מהציבור והציבור היה יכול לשמוע לה... זה ועדת מעקב של... כפי שאנחנו יודעים את ההרכב שלה, לא המנהיגות הנבחרת מטעם הציבור, שהיא יכולה לתת הוראות לציבור במקרה

כל כך חם כזה ושהם יכולים ל... ואני מודע שהיו כבר... בטח אתם כבר יודעים את הפרטים הרבה יותר מכולם, אבל התמונה הכללית של מחאה... בכל זאת לדעתי אפשר לתאר את מכלול מה שקרה בראשון ובשני לאוקטובר, כמחאה פוליטית. נכון שיש סטיות... כלומר אפשר להגיד שפעולות פה ופעולות שם וכו'... אבל מה לקרוא להתנהגות הזאת... מה לקרוא להתנהגות הזאת? השם שהציבור הערבי מקבל על... כלומר, לתאר, ה-label, הוא שזאת פעולת מחאה פוליטית. מה... איך אחרת? מה, הציבור הערבי רצה לצאת לעשות אלימות?

השופט תאודור אור: זה מחאה שנגררה לאלימות, אלימות צפויה מראש לאור אירועים קודמים ולאור מה שבפועל אמרו לפני, ולאור מה שכתבו לפני – שום דבר לא הפתיע. אנחנו קוראים היום מסמכים, זה מדהים לראות. בכל הגוונים... אנחנו שואלים, שאלנו את אנשי המגזר הערב, אף אחד מהם לא אמר: "שמע, לא חשבנו שיכול להיות"... אמרו: "יהיה ויהיה יותר חמור מאשר קודם", כמובן אף אחד לא צפה בדיוק מה הולך להיות ואני לא יכול להאשים אף אחד שהוא לא צפה במדדים כאלה ואחרים את העוצמה. זה היתה הערה. טוב, אני רציתי לשאול אותך גם... אתה שמעת את השאלה, אין טעם שאני אחזור עליה, לגבי עניין של "אל-אקצא בסכנה", שבעצם זה איזושהו, איזושהי הכנת רקע עם התלהמות וכו' וכו', ועל רקע זה באים ואומרים 'מישהו טימא את הר הבית, מישהו הרג על הר הבית... מישהו באופן מתוכנן הרג על בית'. כלומר כשהוא יודע את המוכנות ואת החשיבות של האנשים, זאת ההצטברות של הדברים. כפי שהערתי לעד הקודם, אנחנו לא מדברים על, אומרים 'אל-אקצא בסכנה' ואז אנשים יוצאים לרחובות. אלא היתה פה איזושהי הכנת רקע ששיחקה תפקיד ביחד עם דברים אחרים. יש לך שאלות?... שאלה אחת.

עו"ד ג'בארין: שאלה אחת. להבהיר את נושא הכרה במדינה היהודית של שייחי' ראאד סלאח ומה הנוכחות שלה, כלומר אם הוא לא מכיר במדינה כמדינה יהודית, מה הוא עושה או מה הוא לא עושה. כלומר, מה הנוכחות המעשית לכך?

פרופ' נדים רוחנא: עוד פעם, אני לא מבין את השאלה.

עו"ד ג'בארין: להתייחס לנושא של ההכרה של שייחי' ראאד. אמרת ששייחי' ראאד סלאח מכיר במדינה, מכיר במוסדות שלה, פועל בתוכם, או מצד אחר, הוא לא מכיר במדינה כמדינה יהודית. וכבוד השופט אור אמר לך, למעשה אם הוא לא מכיר במדינה כמדינה יהודית, למעשה הוא לא מכיר במדינה, כי המדינה מגדירה את עצמה כמדינה יהודית לפי החוק. אז אם אתה יכול להבהיר את העמדה...

פרופ' נדים רוחנא: זה בדיוק, זה בדיוק סוג האבחנה שאני עשיתי בהתחלת... כשדיברתי על עניין של...

עו"ד ג'בארין: אבל כאן להבהיר, כי אתה מדבר לא מכיר במדינה יהודית כמדינה יהודית במישור האידיאולוגי, כלומר יש לו מחלוקת אידיאולוגית, או לא מכיר בקיומה, כאילו הוא מתנגד פיזית. זאת אומרת...

השופט תאודור אור: כן, כן, זה ברור שלא, לא...

פרופ' נדים רוחנא: לדעתי, השייחי' ראאד סלאח, כמו אחרים רבים, שאינם מכירים במדינת ישראל כמדינה יהודית ציונית, עוסק ומתפקד במסגרת המדינה וכל האינטראקציה שלו כראש העיר וכו' במדינה עצמה, אבל לא, השאלה אם המדינה נותנת כלומר בחוקים החדשים במדינה וכו', הוא נותן, הוא רוצה לעבוד במסגרת החוק, לשנות את אופיה של מדינת ישראל בעתיד. לפי ראייתו האידיאולוגית-הוא. אחרים, לפי ראייתם האידיאולוגית-היא. לדעתי, החשיבות המעשית היא, בזה שאנשים יעשו, ינסו במסגרת החוק הישראלי לשנות

את אופיה של המדינה. דרך אגב, אחד ממרכיבי הקונצנזוס של הערבים בישראל היא לעבוד במסגרת החוק הישראלי. אני לא ראיתי שהשייחי ראאד סלאח סטה, גם כשהוא אמר שהוא איננו מכיר בלגיטימיות של המדינה היהודית ציונית. אם הוא מתכוון בזה, שהוא ימשיך בהכרתו במדינת ישראל ומוסדותיה ולעבוד במוסדותיה וכו', אבל, אבל ישמור לעצמו את הזכות לעבוד במסגרת החוק הישראלי, לשנות את אופיה, אז אני לא רואה בזה, כלומר, זה, זאת, זה חלק מהקונצנזוס שהוא גם עובד בתוכו, הכרה ב... כלומר, עבודה בתוך מסגרת החוק הישראלי.

השופט תאודור אור : שאלה אחת שכחתי.

פרופ' נדים רוחנא : בבקשה.

השופט תאודור אור : אדוני הזכיר פה כל מיני סטטיסטיקות וכו'. לא שאני משווה בין רוב למיעוט בסטטיסטיקות האלה, אבל יש לאדוני איזה סטטיסטיקה במגזר הערבי, כמה מהם היו רוצים שיהודים יגורו לידם, למשל באום אל פאחם? האם אדוני עשה מחקר... לא שאני משווה...

פרופ' נדים רוחנא : לא, לא, אני מבין...

השופט תאודור אור : ... אני ער לאבחנה...

פרופ' נדים רוחנא : לא, אני מבין.

השופט תאודור אור : אדוני יש לו איזה נתונים בעניין זה?

פרופ' נדים רוחנא : יש לי, יש לי לא שלי. כלומר, גם הנתונים שהצגתי פה הם לא, לא מחקרים שרק אני עשיתי. אבל בדרך כלל, כבודו, מה שקורה...

השופט תאודור אור : למשל, שנשאלה השאלה, כמה ערבים לא היו רוצים שיהיו פה יהודים. למשל.

פרופ' נדים רוחנא : כן, אפשר לשאול את השאלה הזאת.

השופט תאודור אור: טרנספר של יהודים. טרנספר של יהודים. האם יש...  
פרופ' נדים רוחנא: כן.

השופט תאודור אור: ... כן... יש לאדוני סטטיסטיקות כאלה?

פרופ' נדים רוחנא: לא, אין לי. אבל אפשר לשאול, אפשר לשאול את השאלות האלה, אתה, אתה התחלת, כבודך, בשאלה שאתה יודע שהמצב לא סימטרי. הרי בדרך כלל, במצבים כאלה...

השופט תאודור אור: (לא נשמע - מדברים יחד)

פרופ' נדים רוחנא: ... המיעוט מכיר יותר את הרוב, מוכן יותר לקשרים עם הרוב, אני אומר לך את הממצאים הכלליים. יש ממצאים. יש קצת ממצאים. הערבים מוכנים יותר לקשר עם היהודים. לחברות, למגורים, לידידות, למגורים בשכנות וכו', כי זה לא בגלל שהם יותר טובים או יותר לא טובים, אלא בגלל שהמיעוט, מעצם תלותו ברוב, יש לו יותר מוכנות ויש לו יותר הכרה ברוב.

השופט תאודור אור: אנחנו נעשה הפסקה של עשר דקות, לא יותר.

השופט האשם חטיב: יכין את המוצגים...

השופט תאודור אור: ואדוני יכין את כל מה שצריך ויבקש מהעד להיות תמציתי. שוב, יגיש את החומר בפנינו, נשאל אותו מספר שאלות לגבי החומר. אנחנו קראנו את החומר, כפי שאדוני רואה.

עו"ד ג'בארין: (לא נשמע – אינו מדבר למיקרופון)

השופט האשם חטיב: לא, את המוצגים לגבי העדות...

השופט תאודור אור: זה בכל מקרה, המוצגים שלו. אנחנו מודים לך.

פרופ' נדים רוחנא: גם לכם. תודה, תודה.